

Területi Statisztika

Közzététel: 2025. január 31.

A tanulmány címe:

Vonzó központoktól az elnéptelenedő végekig – A népességdinamika területi különbségei Közép-Európa határtérségeiben, 2014–2020

Szerzők:

Horeczki Réka – Nagy Dávid – Lados Gábor

<https://doi.org/10.15196/TS650104>

Az alábbi feltételek érvényesek minden, a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) Területi Statisztika c. folyóiratában (a továbbiakban: Folyóirat) megjelenő tanulmányra. Felhasználó a tanulmány, vagy annak részei felhasználásával egyidejűleg tudomásul veszi a jelen dokumentumban foglalt felhasználási feltételeket, és azokat magára nézve kötelezőnek fogadja el. Tudomásul veszi, hogy a jelen feltételek megszegéséből eredő valamennyi kárért felelősséggel tartozik.

- 1) A jogszabályi tartalom kivételével a tanulmányok a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szt.) szerint szerzői műnek minősülnek. A szerzői jog jogosultja a KSH.
- 2) A KSH földrajzi és időbeli korlátozás nélküli, nem kizárólagos, nem átadható, tértítésmentes felhasználási jogot biztosít a Felhasználó részére a tanulmány vonatkozásában.
- 3) A felhasználási jog keretében a Felhasználó jogosult a tanulmány:
 - a) oktatási és kutatási célú felhasználására (nyilvánosságra hozatalára és továbbítására a 4. pontban foglalt kivétellel) a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - b) tartalmáról összefoglaló készítésére az írott és az elektronikus médiában a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - c) részletének idézésére – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző(k) megnevezésével.
- 4) A Felhasználó nem jogosult a tanulmány továbbértékesítésére, haszonszerzési célú felhasználására. Ez a korlátozás nem érinti a tanulmány felhasználásával előállított, de az Szt. szerint önálló szerzői műnek minősülő mű ilyen célú felhasználását.
- 5) A tanulmány átdolgozása, újra publikálása tilos.
- 6) A 3. a)–c.) pontban foglaltak alapján a Folyóiratot és a szerző(ke)t az alábbiak szerint kell feltüntetni:

„Forrás: Területi Statisztika c. folyóirat 65. évfolyam 1. számában megjelent, Horeczki Réka – Nagy Dávid – Lados Gábor által írt, Vonzó központoktól az elnéptelenedő végekig – A népességdinamika területi különbségei Közép-Európa határtérségeiben, 2014–2020 c. tanulmány”

- 7) A Folyóiratban megjelenő tanulmányok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképpen egybe a KSH, vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

Vonzó központoktól az elnéptelenedő végéig – A népességdinamika területi különbségei Közép-Európa határtérségeiben, 2014–2020

**From attractive centres to deserted hinterlands.
Spatial differences in population dynamics in the border regions
of Central Europe, 2014–2020**

Horeczki, Réka

(levelező szerző)

HUN-REN Közgazdaság- és
Regionális Tudományi
Kutatóközpont, Regionális
Kutatások Intézete

E-mail:

horeczki.reka@krtk.hun-ren.hu

Nagy, Dávid

HUN-REN Közgazdaság- és
Regionális Tudományi
Kutatóközpont, Regionális
Kutatások Intézete

E-mail: nagy.david@krtk.hun-ren.hu

Lados, Gábor

HUN-REN Közgazdaság- és
Regionális Tudományi
Kutatóközpont, Regionális
Kutatások Intézete

E-mail:

lados.gabor@krtk.hun-ren.hu

Kulcsszavak:

népességdinamika,
határ,
periféria,
demográfia,
Közép-Európa

Az Európai Unió (EU) támogatáspolitikája révén számos ponton sikerült csökkenteni az országok közötti egyenlőtlenségeket, ugyanakkor nem tudott hozzájárulni a közép-európai országok peremterületeinek és vidéki térségeinek felzárkózásához. Az egyes régiók közötti egyenlőtlenségek nőttek, mind gazdasági, mind társadalmi tekintetben; a perifériára kerülés állandósul számos régióban, főként a határ menti területeken. Emiatt ezen térségek esetében fontos a jelenleg is zajló folyamatok hátterének vizsgálata, azok eredőjének feltárása; így a kutatás első lépéseként a népességdinamika okainak kimutatása. A határ menti régiók jellemzői: negatív demográfiai jellemzők, az országos átlagnál alacsonyabb gazdasági teljesítmény; a határok kutatása régóta a regionális tudomány egyik központi vizsgálati eleme. A határhelyzetből fakadó különbségek eltérő nézőpontok – közlekedés- és településföldrajz, hálózatok, gazdaságfejlesztés, támogatás- és fejlesztéspolitika, népességdinamika, életszínvonal stb. – mentén közelíthetőek és magyarázhatóak. A szerzők kutatásukban az Interreg Central Europe¹ programterületén vizsgálták meg a népességdinamika területi különbségeit, NUTS 3-as területi szinten, 2014 és 2020 között.

A tanulmány elemzései rámutatnak arra, hogy a peremhelyzetű régiók változatos demográfiai jellemzőkkel rendelkeznek, a határok típusaitól

¹ Az Interreg Central Europe programterület alá tartozó hét ország (Ausztria [AT], Csehország [CZ], Magyarország [HU], Horvátország [HR], Lengyelország [PL], Szlovákia [SK], Szlovénia [SI]) és két országrész (Észak-Olaszország és Kelet-Németország).

függően. Eltérő változások figyelhetők meg a vizsgált terület keleti – egyben az EU külső – határán és azon schengeni határoknál, ahol a régi tagországok, illetve a 2004 után csatlakozottak találkoznak.

The European Union's development policy has managed to reduce inequalities between countries in many areas but has not helped the peripheral and rural areas of Central European countries to recover. Inequalities between regions were increasing, in terms of economic, social and access to public services, and marginalisation is persisting in many regions, particularly in border areas. For this reason, it is particularly important to examine the background of the current processes in these areas, to explore their origins and, as a first step in this analysis, to identify the causes of population trends. The characteristics of the border regions: negative demographic characteristics, lower economic performance than the national average; these studies have long been a focus of regional science. Different perspectives can be used to approach and explain the differences arising from the border situation: transport, settlement geography, networks analysis, economic development, aid policy, development policy, population dynamics, living standards, etc. In their study, the authors examined the regional differences in population dynamics at NUTS 3 territorial level between 2014 and 2020 in the Interreg Central Europe programme area.

The analyses of the study have highlighted that peripheral regions have a diverse demographic profile, depending on the type of borders. Different dynamics can be observed at the eastern border of the study area – which is also the external border of the EU – and at the Schengen borders where the old member states and those that joined after 2004 meet.

Keywords:
population dynamics,
border,
periphery,
demography,
Central Europe

Beküldve: 2024. június 12.

Elfogadva: 2024. szeptember 22.

Bevezetés

Az Európai Unió (EU) regionális fejlesztési és kohéziós politikájának legfőbb célkitűzése a területi egyenlőtlenségek csökkentése mind a tagországok, mind azok belső régiói között (EC 2024). A centrum-periféria viszonyból adódó ellentétek mérséklése érdekében az EU főként a vidéki és a valamilyen gazdasági/ társadalmi mutató alapján elmaradott térségeket támogatja. Ezen periférikus területek főbb tulajdonságai: az urbanizáció alacsony foka, a nagyvárosok, kiterjedt agglomerációk hiánya, a kisvárosok és falvak túlsúlya. A kedvezőtlen természeti adottságok, a közlekedési és a kereskedelmi útvonalaktól való távolság, a biztonsági és a politikai helyzet egyaránt hozzájárulhatnak ahhoz, hogy ezek a területek hátrányos helyzetű szerepkörben ragadjanak. Ezt a típusú fejlődést tekinthetjük determinálnak, ugyanis a történelem során a fejlett centrumok és az elmaradott perifériák mindig megtalálhatóak voltak (Lux–Horváth 2018).

Meghatározó azon változások vizsgálata, amelyek ezeket a viszonyokat alakíthatják. A gyorsan változó és átalakuló reálgazdasági folyamatok, globális tendenciák során átértékelődik a bennünket körülvevő tér, benne a központok és a hinterlandok szerepe. A perifériák, hátrányos helyzetű területek többsége határ menti térség (Pike et al. 2024), az egyes területek diverzitása számos problémával jár együtt: a demográfiai vizsgálatokban szembevető az elvándorlás fokozódása, az elöregedés, az elnéptelenedés. Az EU népességnövekedésének jelentősebb részét alkotja a nettó bevándorlás 1992 óta, mint a természetes szaporodás. Az EU27 népességdinamikája pozitív – leszámítva a 2020-as és 2021-es minden szempontból negatív éveket –, növekvő tendenciát mutat (2011-es 1,4-ről 2019-re 2,1 ezrelék) (lásd [1]). Azonban a legújabb népességi előrejelzések szerint 2026-tól – főként a Covid19-világjárvány okozta halálozási arány miatt (Bucci et al. 2023, Igari 2023) – a népesség száma várhatóan csökkenni fog (EC 2024). A csökkenés jelenleg a déli és a keleti országok sajátossága, különösen sújtja a főként vidéki és gazdasági szempontból kedvezőtlen pozíciót betöltő területi egységeket (Nagy et al. 2023).

A makrorégió² falvaiban és kisvárosaiban a népességszerkezet romló tendenciát mutat (előregedés, munkanélküliség, roma népesség növekvő aránya) és a hagyományos gazdasági tevékenységek visszaszorulóban vannak (egyre kevesebb és kisebb vállalkozás található a határtérségekben, magas a képzetlenek aránya és a közmunkaprogramokban részt vevők száma) (Horeczki et al. 2023, Horeczki–Póla 2023, Péntes 2014, Scott 2012). Az előregedő és csökkenő népesség a helyi értékek, valamint a kulturális örökség elvesztését jelentheti (Hidalgo del Espino–Horeczki 2022). A szegénységi küszöb alatt élők száma évről évre nő (EC 2024).

A periferizálódás egyre súlyosabbá válik nemcsak a makrorégióban, hanem az egyes településeken és társadalmi csoportokon belül is. A tudományban és a gyakorlati

² Makrorégió a tanulmányban az elemzésbe vont közép-európai térséget, azaz az Interreg Central Europe programterület alá tartozó hét ország és két országrész teljes területét értjük.

életben is az együttműködések, a kapcsolatok válnak elsődleges meghatározottságúvá (Lengyel 2024, Low 2024), és ennek során az országhatárok elválasztó szerepe már nem érzékelhető, a digitalizáció elterjedésével az elszigetelődés megszűnhet, az egyes térségek pozíciója alkalmazkodik a mindenkori változásokhoz (Brakman et al. 2011).

Feltehetjük a kérdést, hogy ezen kijelentések minden európai régió esetében helytállóak-e? Képesek-e alkalmazkodni, új fejlődési pályára állni, vagy a történelmi meghatározottság az erősebb esetükben? Vizsgálatainkat a közép-európai határtérségekben kezdtük el, elsőként a demográfiai folyamatok szemszögéből, 2014 és 2020 közötti időszakra vonatkozóan. Célunk a határtérségekben a pozitív és a negatív anomáliák azonosítása, a népességdinamika területi alakulásának bemutatása.

Határ- vagy peremhelyzet?

A centrum-periféria viszonyrendszert a fejlesztéspolitika és a területfejlesztés szempontjából vizsgáltuk. A határ menti területek elmaradottsága és fejlődése tekintetében választ keresünk arra a kérdésre, hogy lehetséges-e egy új területpolitika vagy területfejlesztési alternatíva megfogalmazása a határ menti (főként 'left-behind') régiók számára?

Az európai térkutatásokban az 1990-es évektől töretlen a határtérségek iránti érdeklődés, és a közép-európai határtérségeket is intenzíven vizsgálják (Lentz et al. 2009, Michalek–Zarnikow 2012, Scott 2012, Sohn 2014, Noferini et al. 2020). Az elmaradott európai határon átnyúló régiók nem az erőforrások hiányától, hanem azok hatékony kihasználásától szenvednek, amelyeknek a határok megléte az oka. Ezek a határok továbbra is akadályozzák a külső erőforrások bevonását és a gazdasági együttműködések kialakulását, fejlődését (Capello et al. 2018). Ezáltal a határterületek egyik ismérve az elszigeteltség, főként ott, ahol természeti határ is nehezíti az átjárhatóságot; valamint egy másik általános ismérve: a függőség – amelyet a súlyponteltolódások vagy a centrumtérségek túlzott megerősödése mutathat (Pénzes 2013, 2014).

A függőség mint állapot és az egyenlőtlenség kérdése a centrum-periféria elméletek esetében kulcsszóként jelentkezik (McKenzie 1977, Pálné Kovács 2021, Pike et al. 2011, Wallerstein 1974). A pontszerű növekedési pólusok (Perroux 1970) és a központi régiók (Hirschman 1958, Myrdal 1972) térnyerése a gazdasági egyenlőtlenségek kialakulásának egyik eredőjeként határozható meg; a válságok, az innovációs teljesítmény, a versenyképességi tényezők újfent átalakították a teret, megerősítve a centrumok és perifériák szerepkörét (Friedman 1972, Pálné Kovács et al. 2023, Rechnitzer 1993). A periféria ezáltal mint peremhelyzetű téregység külső térként aposztrofálható (Nemes-Nagy 2009), fejlődési potenciálja szakaszos vagy töredezett; általában depressziós térség, a fejlesztéspolitika szempontjából elmaradott, kettős perifériaként határozható meg (Pálné Kovács 2021). Egyetértünk Faragó (2012) kijelentésével, mely szerint a központ és a periféria szorosan összekapcsolódó téregység; a városi területek fejlődése hatással van a vidékre is, hasonlóan a határ menti térségeké is egymásra, így

ezen területek együttes fejlesztése jelenthetné a megoldást a mindennapi globális kihívások kezelésében. Perifériaként értelmezzük a Regionális tudományi kislexikonban (Nemes-Nagy 2005) alkalmazott meghatározás szerint azokat a perem helyzetű térségeket, amelyek negatív minőséget képviselnek földrajzi határhelyzetükön kívül.

A periféria helyzet és a határmentiség sok tekintetben összekapcsolható (Baranyi 1999, Rechnitzer 1993), az elválasztó szerepet betöltő és az államhatárok szélén megtalálható térségek gyakran hátrányos helyzetűek. Ezt támasztja alá Magyarország esetében a kedvezményezett térségek elhelyezkedése, a komplex programmal fejlesztendő kistérségek többsége határ menti (Pénzes 2015). Nemcsak országon belül, hanem makrorégiós vagy nagyrégiós szinten is kialakulhat a perifirikusság (Gorzalak 2009, Illés 2002).

Amikor a peremhelyzetből adódó folyamatok kölcsönhatásban vannak a helyi gazdaság és társadalom állapotával, az a népesség korszerkezetében, a foglalkoztatottak és a vállalkozások számában és összetételében, illetve a versenyképességen is megmutatkozik. A helyi gazdaság gyengülhet, ahogyan a településeken elérhető szolgáltatások minősége is. A legkedvezőtlenebb forgatókönyv az üzleti alapon szerveződő szolgáltatások eltűnése, amely így megemeli a csupán központi költségvetésből megszerezhető jövedelmek arányát a településen, a lakosság öfenntartó képessége meggyengül (Egyed–Zsibók 2024). A valamilyen szempontból perifériára szorult településeken ezek a problémák halmozottan jelentkeznek; a lakosságnak, a vállalkozásoknak többletköltséggel jár az utazás, az ingázás, a szállítás, a megfelelő életszínvonal fenntartása. A központi költségvetés számára a centralizáció jelenthet megoldást; főként azokon a kistérségeken, ahol a közszolgáltatások fenntartása és folyamatos biztosítása egyre nagyobb terhet jelent (Pálné Kovács 2014).

Ezt az állapotot idővel újabb társadalmi és gazdasági lemaradás követheti, a demográfiai spirál megállíthatatlannak tűnik. A perifériákon alacsonyabb a reálbér, kevesebb a munkalehetőség (Siskáné Szilasi et al. 2017), amely a fiatalabb, kreatívabb lakosság mobilitásához (Kovách 2012), a térség elöregedéséhez, ezáltal a születések számának csökkenéséhez vezet (Tóth et al. 2024). A centrum-periféria viszony hatása kimutatható a lakosság egészségügyi állapotának alakulásában is (Szilágyi–Uzzoli 2013). A lakosság szám tartós csökkenése így erősíti a függőségi helyzetet és további leszakadáshoz vezet (Baňski et al. 2018, Tagai et al. 2018).

A határ menti vármegyék korábbi negatív demográfiai előrejelzései igazolódni látszanak (Habicsek–Tóth 2009, Tagai–Lennert 2023). Ugyanakkor a mostani vidéki térségekre vonatkozó 2051-ig számított előrejelzések is a félreeső vidéki térségek népességcsökkenésével számolnak, amelyek előidézésében már a társadalmi-gazdasági folyamatokon túl szerepet kap a klímaváltozás is (Lennert 2019). A hazai szakirodalomban a földrajzi távolság, elérhetőség mellett megjelentek a komplex gazdasági fejlettséget mérő mutatók alapján történő lehatárolások is (Lőcsei–Szalkai 2008).

Népességdinamikai körkép az Európai Unióban

Az elmúlt két évtizedben az EU népessége 431 millióról közel 450 millióra nőtt (Eurostat 2024a). A népességnövekedés jelentős területi különbségeket mutat, a legnagyobb növekedés Luxemburgban (47%), Máltán (36%) és Írországban (33%) volt, míg a legnagyobb csökkenés pedig a 2004 után csatlakozott tagországokban: Lettországban (–18%), Bulgáriában és Litvániában (–17%), valamint Romániában (–12%). Az arányok mellett a népesség számának változását is érdemes figyelemmel kísérni, Franciaországban és Spanyolországban a vizsgált időszakban 6,3 millió fővel nőtt a népesség, míg Romániában (–2,6 millió fő) és Lengyelországban (–1,5 millió fő) jelentősen csökkent. A régi és az új tagországok közötti különbségek a férfi–nő arányokban is kimutathatók. 2023-ban az EU teljes területét nőbőbblet jellemezte (száz férfira 104,6 nő jutott), ami a régi tagországokban még nagyobb volt. A születéskor várható átlagos élettartam az EU teljes területén tovább emelkedett 2003 óta, 2023-ban 81,5 év volt. Ugyanakkor a rangsor két végén ebben az esetben is a régi (Spanyolország: 84,0 év; Olaszország: 83,8 év), illetve az új tagországokat találjuk (Lettország: 75,9 év; Románia: 75,8 év). Ezt az eltérést egyes kutatások az egészségügyi átmenettel magyarázzák, miszerint a poszt szocialista országok gazdasági átmenetét az egészségügyi átmenet fogja követni, amelynek jelei Észtszországban már megmutatkoznak (Jasilionis et al. 2023).

A vizsgált térség demográfiai jellemzői (Függelék F1. ábra) azt mutatják, hogy a városi lakosok arányának növekedése nagyrészt a vidéki elvándorlás és elnéptelenedés magasabb arányával magyarázható, ami a falvakban és kisvárosokban, különösen a vidéki területeken állandó fenntarthatósági kihívást jelent. Az ENSZ (2023) előrejelzése szerint a vidék elnéptelenedése minden olyan országban folytatódik, ahol a városiak száma növekvő. A városok és a városi térségek (főként a százezer főnél népesebbek) demográfiai trendjei kedvezőbbek, az átlagosnál magasabb a természetes szaporulat és a vándorlási mutatók (Uhljár 2024). A nagyvárosok gazdasága – a külföldi működőtőke-vonzó képessége miatt – rendelkezik mindazon potenciállal és területi léptékekkel, amely garantálja számukra a megfelelő népességvonzó képességet (Berkes 2021, Rác–Egyed 2023). A magyar nagyvárosok és vonzáskörzetük elemzése kimutatta, hogy a területi fejlettségi viszonyok tükrözik a klasszikus centrum-periféria elméleteket, a fejletlen vármegyékben/régiókban a versenyképes központokhoz versenyhátrányos vonzáskörzet párosul (Rechnitzer–Berkes 2021, Tóth–Nagy 2013).

A Covid19-világjárvány és a digitalizáció azonban jelentős felfordulást okozott főként olyan nagyvárosi térségekben, ahol kedvező az infrastrukturális ellátottság, valamint kormányzati támogatás népszerűsítette a nagyvárosból való kiköltözést (Hardi et al. 2023, Kovalcsik et al. 2021). A kezdetben hétvégi vagy második otthonként szolgáló üdülők állandó lakóhelyként jelentek meg (Gonzáles-Leonardo et al. 2022, Horeczki 2021, Stawarz et al. 2022). Tehát a térségben a területi fejlődés fő tényezőjeként az a településhierarchián belüli népességeltolódás határozható meg, amely a városi szétterüléssel jellemezhető: a kis- és középvárosok, a tipikusan ezer lakossal

rendelkező falvak átalakulásával, a városi szolgáltatásokkal való feltöltődésével (Rác 2022).

Közép-Európa, ahol az országok többségében a szocialista időszak óta a népesség száma tartósan fogy (Horbulák–Demeter 2021, Fiala et al. 2018, Opačić–Crljenko 2004), ezért az elkövetkezendő időszakban fenntarthatósági problémákkal szembesülnek. A népesség ilyen mértékű csökkenése a nagyon alacsony termékenységi ráta és a természetes fogyás következménye. Németország és Olaszország a bevándorlással némileg képes volt ellensúlyozni ezt a tendenciát, azonban tartósan még nem képes beilleszteni az újonnan érkezőket, és a térségek jövedelemtermelő képességét ez jelentős mértékben módosítja, valamint a kulturális örökség is tovább bomlik ezeken a területeken (Dövényi et al. 2021, McGranahan–Beale 2002, Strockmeijer et al. 2019, Tóth et al. 2024).

A tanulmányban vizsgált makrorégió tekinthető Európa szívének, mivel hidat képez mind az északi és déli, illetve a keleti és nyugati területek, kultúrák között. A teljes európai lakossághoz hasonlóan ez a térség is népességcsökkenéssel, magas elvándorlási rátával, előregedéssel, valamint rossz munkanélküliségi rátákkal küzd, továbbá jellemző a nemzetiségek és a kisebbségek magas aránya is. Emiatt a szegénységi küszöb alatt élők száma évről évre növekszik, a regionális bruttó hazai termék (gross domestic product – GDP) a térségben egyre inkább a fővárosokhoz és a regionális központokhoz kötődik. Demográfiai szempontból a zsugorodás egy mára már elfogadott problémaként határozható meg (Jelinek–Virág 2020), amely fenntartható megközelítéssel a térségek élhetőségét megtartja (OECD Policy Session 2024). Európa poszt-szocialista régióiban a termékenységi ráták csökkenése és az elvándorlás már az 1990-es évektől figyelhető meg. A vidéki térségek kiürülését általában a képzettebb fiatalok szelektív elvándorlása, a reprodukzív korosztályok kimerülése okozza (Oedl–Wieser et al. 2019, Copus et al. 2021, Pregi–Novotný 2019, Ubarevičienė et al. 2016). Csehországot, Németországot és Ausztriát leszámítva mindegyik közép-európai ország folyamatosan veszít népességéből (1. ábra).

Az EU-n belüli vándorlás üteme a keleti bővítés után annak ellenére lassult, hogy a nyugati országok tömeges bevándorlástól tartottak (Lados–Brucker 2023). A 2004 óta csatlakozott tagországok külföldön élő összes állampolgára közül arányaiban többen élnek egy másik EU-s országban (73%), mint a régi tagországok esetében (46%). Ezt a korábbi gyarmatbirodalmak meglétével, a kiterjedt globális (gazdasági, kereskedelmi és politikai) kapcsolatokkal, valamint a társadalmi paraméterekkel (nagyobb mobilitási hajlandóság, pénzügyi fedezet) magyarázhatjuk.

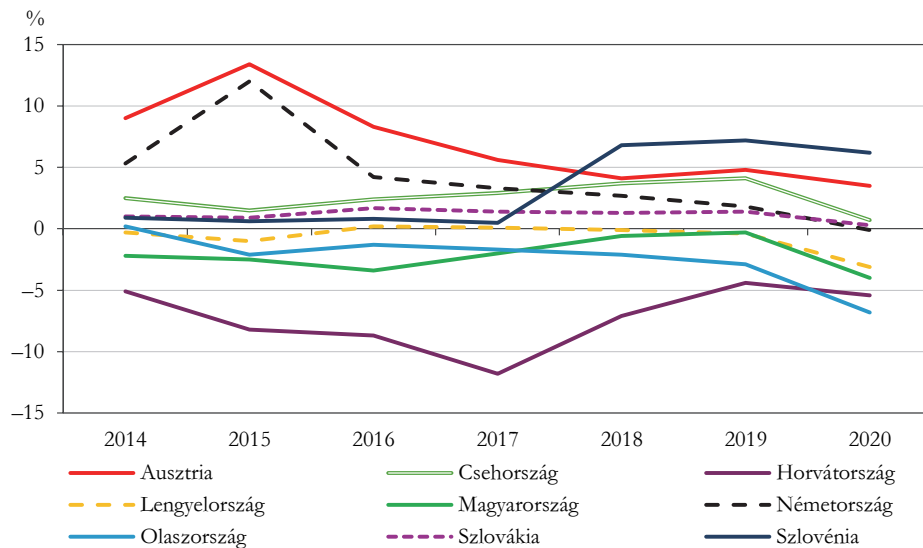
Összességében, a volt szocialista országok folyamatosan veszítenek népességükből, amelyet egyes országok esetében a bevándorlások képesek ellensúlyozni. Ezeket a zsugorodási folyamatokat (járványokhoz, háborúkhöz, kiemelt gazdasági eseményekhez kötődő) hosszú távú ciklusok jellemzik, amelyet még a születéskor várható élettartam is befolyásol. A regionális politika szakértői több alternatív utat és cselekvési programot dolgoztak ki, ezen lefelé irányuló spirálok lassítására, esetleges

megtörésére (Fernandez–Hartt 2022, Lang–Görmar 2019). A Kárpát-medencei magyarság számára az EU-csatlakozás által megnyíló határok lehetővé tették a Magyarországra történő áttelepülést, a legtöbb esetben a nagyvárosi centrumokba vagy a határtérségekbe. Ez az arány azonban évről évre fokozatosan csökkent, és egyre inkább a nyugat-európai irány vált meghatározóvá (Megyesi–Péti 2022).

1. ábra

A népességdinamika üteme a vizsgált országokban (éves átlagos százalékos változás)

The rate of population dynamics in the analysed countries
(annual average percentage change)

Forrás: [3] alapján saját szerkesztés.

A nemzetállami szint alatt a területi különbségek jelentős mértékben kirajzolódnak, a perifériák súlyosbodó helyzete egyes határtérségekben kiemelt jelentőségű, könnyen kimutathatóak a negatív demográfiai tendenciák (Függelék F1. ábra). Amennyiben régiós szinten (statisztikai célú területi egységek nomenklatúrája [Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques – NUTS] 2 szintjén) vizsgáljuk a rátát, a legkedvezőtlenebb helyzetű a Panonska Hrvatska régió, a 2014 és 2020 közötti –19,8 ezrelékes átlagos népességcsökkenésével. A következő két helyen Észak-Magyarország és Chemnitz régió áll, közel azonos, –7,3 és –7,2 ezrelékes népességcsökkenéssel. A legkedvezőtlenebb NUTS 2 régiók sorában jellemzően magyarországi (Dél-Dunántúl: –6,7, Dél-Alföld: –6,5, Észak-Alföld: –5,4), továbbá egy-egy horvátországi (Sjeverna Hrvatska: –6,6), németországi (Sachsen-Anhalt: –5,8), lengyelországi (Swietokrzyskie: –5,3) és olaszországi (Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste –5,1) régiót találhatunk. Az elemzési keret nagymértékben befolyásolja a vizsgált tér jellemzőit; a

területi egyenlőtlenségek a nemzeti szinteken nem, gyakran még a régiós szinteken sem mutatkoznak meg.

1. táblázat

A tíz legnagyobb átlagos népességcsökkenést mutató NUTS 3 régió az Interreg Central Europe területén, 2014–2020

The top 10 NUTS 3 regions with the highest depopulation rates in the Interreg Central Europe area, 2014–2020

(ezrelék)

Utolsó helyezések	NUTS 3 kód	Név	Határ menti terület?	Átlagos népesség-változási ráta
10.	HU332	Békés	Igen	-12,0
9.	HR027	Karlovacka zupanija	Igen	-13,2
8.	HR021	Bjelovarsko-bilogorska zupanija	Igen	-15,4
7.	HR025	Osjecko-baranjska zupanija	Igen	-15,9
6.	HR032	Licko-senjska zupanija	Igen	-16,0
5.	HR022	Viroviticko-podravska zupanija	Igen	-19,8
4.	HR024	Brodsko-posavska zupanija	Igen	-20,0
3.	HR028	Sisacko-moslavacka zupanija	Igen	-20,8
2.	HR023	Pozesko-slavonska zupanija	Igen	-21,8
1.	HR026	Vukovarsko-srijemska zupanija	Igen	-24,3

Az EC (2024) kohéziós jelentés szerint az EU-ban harmonikus a fejlődés, az egyes országok között mind a társadalmi, mind a gazdasági mutatókat tekintve. Ezt a 2004-es bővítés eredményeit vizsgáló kutatások is megerősítették (Endrődi-Kovács-Tankovsky 2023). Ezen megállapítások a fejlesztéspolitika szempontjából helytállóak, azonban országhatáron belül, vármegyei vagy kisebb területi szinteken már nem. Az egyenlőtlenségek további fokozódása, a város-vidék, határ menti és centrumterületek közötti különbségek növekedése tapasztalható. Az elmúlt évek átlagos népességdinamikát figyelembe véve NUTS 3 szinten 2014 és 2020 között a legmagasabb népességcsökkenést tíz határ menti térség mutatta (1. táblázat), a legutolsó helyeken lévőknel a ráta meghaladja a 20 ezreléket. A népességcsökkenés kiemelten sújtja a horvátországi vármegyéket.

Adatok és módszertan

A vizsgált makrorégió az EU területének közel egynegyede, az itt élők száma meghaladja a 148 millió főt (az EU népességének egyharmada), az itt termelt GDP közel 4,5 milliárd euró (az EU GDP-jének szintén egyharmada). A programterületen hét nagyváros található több mint 1 millió fős lakosságszámmal: Berlin, Bécs, Budapest, Milánó, München, Prága, Varsó. A népesség 44%-a átmeneti térségben (NUTS 3-as területi egység), 30%-a városias térségben és 26%-a vidékies térségben él (Interreg Central Europe 2022). A támogatási program által lehatárolt terület földrajzi kerete

megfelelő terep a volt szocialista országok elemzésére, a térségek többsége vidéki, a makrorégió határtérségeiből számos típus megtalálható (EU belső határ a 2004. évi bővítés előtt és után, schengeni határövezet, EU külső határ).

Vizsgálatainkat NUTS 3 szinten végezzük (a minél pontosabb változás kimutatása érdekében), a mintaterületbe összesen 457 téregység került. A határ menti térségek lehatárolása során természetesen felmerült az a kérdés, hogy a NUTS 3 területi szint alkalmas-e a határ menti térségek jellemzőinek megragadására, ugyanis az államhatárokkal mindössze rövid szakaszon érintkező területi egységek határ mentinek minősülnek, miközben más, a határok pufferzónájában lévő, de azokkal közvetlenül nem érintkező területi egységek nem tartoznak a vizsgált lehatárolásba. A határ fogalma és pontos meghatározása az országok területétől függően történhet kilométersávok meghatározásával: Hajdú (1988) 20–50, illetve nagyobb területű országok esetében 100 kilométerben határozta ezt meg, míg Krajkó (1988) 30–35 kilométerben. Kovács (1991) társadalmi ismérvek alapján mérlegelt; Nagy (2013) határ menti vármegyékben; Mitrić et al. (2017) határ menti kistérségekben oldja fel a zónákat. A sor természetesen folytatható országhatároktól és vizsgálat időszakoktól függően. Jelen tanulmányban a statisztikai adatok elérhetősége érdekében azt választottuk (az adatok aggregáltsága ezen a szinten elérhető volt az összes vizsgált országra vonatkozóan), hogy a határ menti vármegyéket (határ menti NUTS 3 területi egységeket) tekintjük határ menti térségeknek. A határtérségek szűkebb lehatárolása, településszintű adatok alkalmazása indokolt lehet (például konkrét határszakaszok esettanulmány jellegű vizsgálatok), de jelen tanulmány esetében nem alkalmazható.

Az elemzéshez az Eurostat adatbázisait [1–3] alkalmaztuk, a felhasznált adatok köre a népességdinamikához (például lakosság szám, elvándorlók száma, elveszületések száma és halálozások száma) és a GDP-hez (például összes területi GDP euróban, vásárlóerő-paritáson mérve) volt köthető. A vizsgálat időtartama a 2014 és 2020 közötti időszak, amelyet egyrészt az adathiány indokolt: 2014 előtt a legtöbb lengyelországi NUTS 3-as térségben hiányos adatokat találtunk a vándorlási egyenleg és a természetes szaporodás tekintetében, amelyek feltételezhetően a NUTS rendszerben történt korábbi változtatásokra vezethetők vissza. Ezeket az adathiányos részek feltöltésétől eltekintettünk, így az adatbázis hátrányai módosították vizsgálatunk időbeli keretét. Másrészt az Interreg területből fakadóan a 2014–2020-as programozási időszak népesedési folyamatainak változásait is nyomon követhetjük, ami tovább indokolja a kiválasztott időszak vizsgálatát.

A kutatás fő kérdéséhez igazodva az elemzés során azt vizsgáltuk meg, hogy az általunk lehatárolt közép-európai térségben a népesedési folyamatok alapján milyen területi folyamatok mutathatók ki, mely térségeket jellemeznék pozitív és melyeket negatív népesedési folyamatok. Ehhez különböző, a területi koncentrációt mérő mutatókat használtunk, mint a Duál mutató (D), a Herfindahl-Hirschman index (HHI), a Hoover index, illetve leíró statisztikai mutatókat (például relatív terjedelem). A Duál mutató (D) esetében az adatsor két részcsoportjának, az átlag fölötti (x_m) és az átlag

alatti (x_a) egységeknek az átlagát viszonyítja egymáshoz, pontosabban az átlag fölötti részt osztjuk az átlag alatti résszel. A mutató értéke 1-től nagyobb szám lehet, dimenziótlan mutató, minél nagyobb értéket vesz fel, annál nagyobb egyenlőtlenséget fejez ki (Dusek–Kotosz 2017).

$$D = \frac{x_m}{x_a}$$

A HHI, vagy más néven koncentrációs index (K) a természetes jellemzők (például népességszám, teljes GDP) különböző területi egységek (x_i) közötti koncentrációját méri. Az értékei $1/n$ (ahol “n” jelöli a vizsgálati egységek számát) és 1 között mozognak, ha viszont százalékosan akarjuk kimutatni, akkor 0 és 10 000 közötti értékeket vehet fel – az adott vizsgálati egység számától függően. Tanulmányunkban – a könnyebb értelmezhetőség kedvéért – ez utóbbi formulát választottuk. A mutató 0,6 (százalékos formában 6000) fölött erős koncentrációra utal (Nemes-Nagy 2005).

$$K = \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{\sum_{i=1}^n x_i} \right)^2$$

Az adatok elemzésénél a Hoover indexet is használtuk, amely szintén a társadalmi-gazdasági jelenségek közötti egyenlőtlenség mértékére utal. A százalékban kifejezhető érték azt mutatja meg, hogy az egyik jelenség (x) hány százalékát kell átcsoportosítanunk a területi egységek között, hogy területi megoszlása megegyezzen a másik jellemző (f) értékeivel (Dusek–Kotosz 2017). A mutató értékkészlete 0 és 100 között változik. Minél nagyobb az érték, annál nagyobb az egyenlőtlenség. Ugyan az index használható fajlagos adatokra is (például GDP/fő), a korábban ismertetett mutatókkal való könnyebb összevethetőség miatt a Hoover indexet is a népesség és a GDP nem fajlagos értékeire számoltuk.

$$H = \frac{\sum_{i=1}^n \left| \frac{x_i}{\sum_{i=1}^n x_i} - \frac{y_i}{\sum_{i=1}^n y_i} \right|}{2}$$

A népesség területi egyenlőtlenségeit szándékoztunk az előbbi mutatókkal jellemezni, nem jövedelmi vagy egyéb gazdasági differenciákat bemutatni, így nem használtunk súlyozott értékeket a vizsgálatok során.

Népességdinamikai trendek Közép-Európában

A makrorégió nettó népességkibocsátó, az itt élő lakosság egyszerre öregszik és tartós kivándorló (Copus et al. 2021, EC 2024). Az Európán belüli vándorlási irányokat főként az EU-hoz 2004-ben és azt követően csatlakozott országok határozzák meg. Az uniós jogok kiterjesztése, a munkaerő szabad mozgásának lehetősége felerősítette

az amúgy is megfigyelhető keletről nyugatra, illetve északra tartó mozgásokat (Lados 2018, Moreh 2014). Elemzéseink azt tárták fel, hogy a közép-európai térben főként a határtérségek népessége a legsérülékenyebb. Az EU külső határai szinte kivétel nélkül negatív értékekkel rendelkeznek. Lengyelország és Horvátország értékei a vándorlás miatt hasonlóak, ahol mind az uniós tagsággal egy időben, mind a schengeni csatlakozáskor megugrott az elvándorlók száma. Szembetűnő Lengyelország esetében az Egyesült Királyságba vándorlók aránya a 2004 előtti 2,9-ről 2015-re 15,8%-ra emelkedett (Lados 2018).

A több évtizedes történelmi örökség miatt kialakult induló állapotok a vizsgált országokban különbözőek voltak, s az átalakulás kezdetétől fogva megjelentek az eltérő útkeresések is. A legjelentősebb különbségek a privatizáció (reprivatizáció) végrehajtása nyomán alakultak ki, nemcsak annak eltérő technikái, de részben eltérő céljai miatt is. Egészében véve a települési közösségek (önkormányzatok), a magántulajdonba került különböző vállalatok és az egyének gazdasági döntései felértékelődtek. A nyugati vasfüggöny megszűnése miatt minden közép-európai ország (különösen a visegrádi négyek) esetében előtérbe kerültek a nyugati területek, a határon átnyúló kapcsolatok és mozgások (Hajdú et al. 2017, Rácz 2019). Az államszocialista korszak végére kialakult és máig fennmaradó struktúrák magukon viselték a korábbi időszakok beépült eredményeit, valamint a tudatos városfejlesztés és ideológiai, politikai okokból szinte folyamatos faluellenesség következményeit. Minden országban jelentős különbségek alakultak ki a települések és azok különböző csoportjai között, amelyek a belső vándorlási folyamatokban és a fejlettségi mutatókban egyaránt megmutatkoznak (Kocziszky–Szendi 2023).

A népességdinamikát 2014 és 2020 között (a Covid19-járvánnyal összefüggő kiugróan magas halálozási arányok miatt a 2021-es évet kizártuk) éves átlagokkal vizsgáltuk NUTS 3 szinten. Az éves átlagokkal az egyes évek kiugró értékeinek torzító hatását szándékoztunk kizárni. Az öt év átfogó értékei lehetőséget biztosítottak az eddigi vizsgálatokkal történő összevetésre, a tendenciák összehasonlítására (Függelék F1. ábra). A térség közel felét, 216 NUTS 3 közigazgatási egységet érint a népességfogyás, negyedét egyszerre sújtja a fogyás és az elvándorlás (105 térség). A makrorégió mindössze 4 térségében jelentkezik a vizsgált időszakban egyidejűleg a természetes szaporodás és elvándorlás (mindegyik lengyel járás); 107 térségben természetes fogyással egyidejűleg odavándorlás figyelhető meg – ezen trendek (a térképen piros, narancs és citromsárga jelzésűek) karakterisztikusan negatívak (Függelék F1. ábra, 2. táblázat). A térség nyugati felén elhelyezkedő vármegyékben, járásokban mindazonáltal pozitív a népességdinamika trendje (Függelék F1. ábrán zöld színnel jelölve), valamint a fővárosi és nagyobb városokhoz kapcsolódó területi egységekben nőtt a népesség száma.

2. táblázat

A népességdinamika különböző típusaiba tartozó NUTS 3 területek aránya országonként (az adott kategóriába tartozó területi egység százalékában)
 Proportion of NUTS 3 regions with different types of population dynamics by country (as a percentage of the territorial unit in the given category)

Népesség- dinamika iránya	Összes NUTS 3 tértség (az Interreg CE-n belül)		1. típus	2. típus	3. típus	4. típus	5. típus	6. típus
	darab	%	népességfogyás			népességnövekedés		
			elvándor- lás és ter- mészetes fogyás	elvándor- lás és ter- mészetes szaporodás	odaván- dorlás és természe- tes fogyás	elvándor- lás és ter- mészetes szaporodás	odaván- dorlás és természe- tes fogyás	odaván- dorlás és természe- tes szapo- rodás
			%					
Ország								
Németország	227	49,7	3,5	–	12,5	0,2	25,2	8,3
Lengyelország	73	16,0	9,8	0,9	0,4	0,9	1,3	2,6
Olaszország	47	10,3	0,7	–	6,8	–	2,6	0,2
Ausztria	35	7,7	1,3	–	1,1	–	2,0	3,3
Horvátország	21	4,6	3,7	–	0,2	–	0,7	–
Magyarország	20	4,4	2,4	–	1,1	–	0,9	–
Csehország	14	3,1	0,9	–	0,7	–	0,9	0,7
Szlovénia	12	2,6	–	–	0,7	–	1,3	0,7
Szlovákia	8	1,8	0,7	–	0,0	0,7	0,4	–
Közép-Európa, darab	457	100	105	4	107	8	161	72

Forrás: [1] adatbázis alapján saját szerkesztés.

A természetes fogyás mellett magas az odavándorlási arány: Németország, Olaszország, Ausztria és Szlovénia döntő többségében. Abszolút pozitív trend, azaz természetes szaporodás és odavándorlás 72 térségben jelentkezik. A schengeni és az EU külső határain lévő térségek folyamatosan vesztenek lakosságukból, az elvándorlás kettős: mind a központokba (nagyobb városokba), mind nyugati irányba; ez a legszembetűnőbb Lengyelország, Magyarország és Horvátország (2. táblázat) esetében, ahol a napi szintű ingázást a határellenőrzés jelentős mértékben korlátozta. A schengeni övezet belső határai közötti (például cseh–német, osztrák–szlovén, osztrák–német) határok esetében, részben a nemzetközi vándorlás (Lados–Brucker 2023), részben a szuburbanizációs folyamatok következtében (Rechnitzer–Smahó 2012) népességnövekedés tapasztalható. Korábbi kutatások már igazolták a megszűnő határok közelében lévő régiók (70 kilométeres területsáv) és kiemelten a nagyvárosok javuló demográfiai folyamatait (Brakman et al. 2011), amit az integráció pozitív hatásaként értékeltek. Ugyanakkor arra figyelmeztetnek, hogy ez nem képes felülmúlni, csak befolyásolni az egyéb tényezők által kialakított általános jellemzőket, kiemelten a centrum-

periféria viszonyból adódó hátrányokat. A külső és nehezen átjárható határtérségek, mint nem biztonságos helyek leértékelődnek; mivel esetükben a társadalmi, politikai, katonai és gazdasági kockázatok növekednek. Természetes fogyás jellemzi általánosságban a hegyvidéki területeket (például Aosta-völgye Olaszországban, Kelet-Tirol és Karintia Ausztriában, vagy a Kárpátok területe Szlovákiában – Presovsky kraj, Kosický kraj), ugyanakkor egyértelmű népességcsökkenés (fogyás és elvándorlás) jellemzi a kelet-csehországi (Olomouc, Morva-Szilézia) és a lengyelországi sziléziai területeket (Molnár et al. 2024, Nagy et al. 2023). A külső határokon ez a típusú trend folyamatosan jelen van: 2004 és 2016 között mind a horvátországi, a magyarországi és a lengyelországi határ régiók hasonlóan népességfogyással (természetes fogyás és elvándorlás) küzdöttek (Kincses 2015, Lados 2018).

A teljes népességdinamika területi mintázata kirajzolja a centrum-periféria térségeket (Függelék F2. ábra). A nagyvárosok és nagyvárosi térségek általában a legjobban teljesítő területi egységek közé tartoznak (2014 és 2020 között éves 10 ezrelékes növekedést ért el például Stredočeský kraj (CZ), Potsdam, Kreisfreie Stadt (DE), Poznanski, Gdanski (PL), Pest vármegye (HU), vagy Wiener Umland/Nordteil (AT), míg a vidéki, határ menti területek a leszakadó egységek (1. táblázat) (12 és 23 ezrelékes csökkenés éves átlagban: Vukovarsko-srijemska zupanija (HR), Pozesko-slavonska zupanija (HR), vagy Békés vármegye (HU). Utóbbi esetében aggasztó, hogy a népességcsökkenés térben koncentráltan jelenik meg.

A probléma lényege abban rejlik, hogy a vidéki térségek hagyományos népességi tartalékai Közép-Európában kimerültek. A vidéki térségek és a kisvárosok nem vonzó célpontjai a globális vándorlásnak, amely a nagyvárosok növekedését táplálja (Carr et al. 2012). Ezen országokban a természetes fogyás, a 2000-es évek közepe óta tartó negatív nemzetközi vándorlási egyenlegek és a nagyvárosok felé irányuló – országon belüli – vándorlás egyidejűleg és számottevően befolyásolták a változás irányát (Copus et al. 2021, Ljubenic et al. 2022). Ez ugyanakkor együtt zajlik egy erőteljes szuburbanizációs folyamattal, amely az agglomerációk gyors növekedésével jár. Az agglomerációk a vidék mellett a központi településről és a kisvárosokból is elszívják a népséget; fiatal, magas reprodukciós rátával rendelkező, gazdaságilag aktív lakónépességet alakítva ki.

A folyamatot a gazdasági centralizáció, az abból következő jövedelmi különbségek, a mobilizáció és a lakáspiaci viszonyok mellett sok más tényező együttesen alakítja. Ez vezetett többek között Budapest 3,4 ezrelékes népességfogyásához, hasonlóan Poznan, Ostrava, Szczezin zsugorodásához, ugyanakkor agglomerációs térségükben kedvezőek a demográfiai változások. Németországban még inkább érzékelhető volt Berlin elszívó hatása, amely a vonzáskörzetén kívül erős népességcsökkenéssel járt. Már ekkor egyértelművé vált, hogy a nagy központok (Berlin, Rostock, Lipcse, Drezda) és vonzáskörzetükön kívül nagymértékű népességfogyás megy végbe (évi 1,3%-ot meghaladó lakosságcsökkenéssel), amely a teljes közvetlen határsávot érinti (Lentz et al. 2009). Varsó esete különbözik tőlük, mind a városmag, mind a szuburbia

jelentős pozitív népességdinamikát mutat. Ezen folyamatoknak egyik lehetséges oka a településhierarchiában keresendő: például Csehország egyközpontú, hasonlóan Magyarországhoz, Prága alatt hiányzik egy nagyságrendi kategória; Brno és Ostrava nagy regionális szerepet tölt be az ország keleti részén. Míg Brno erőteljes regionális központ Pozsony és Prága között, addig Ostrava a hatalmas sziléziai városagglomeráció csehországi alközpontja, jelentős határon átnyúló kapcsolatokkal. Lengyelország policentrikus településhálózattal rendelkezik. A Varsó után következő öt legnépesebb, valódi nagyvárosként funkcionáló központ jelentős regionális szerepet játszik mind gazdasági, mind népességdinamikai szempontból. Az egyes nagyvárosok települési presztízse nem sokban tér el Varsótól (Bański 2010, Hajdú et al. 2017). Ezen tendenciák a konkrét városra és térségére gyakorolnak hatást, míg az általunk tárgyalt nagyobb európai vándorlási összefüggések (fejlettebb területek felé vándorlás) vonatkozásában kisebb a jelentőségük.

Érdemes figyelembe venni azt, hogy a központok által vonzott jelentős odavándorlás csak az agglomerációban mérhető az általunk használt módszerekkel. A vizsgált térségben elenyésző volt azoknak a területeknek az aránya, amelyek a természetes szaporodás miatt értek el népességnövekedést, miközben az elvándorlás is jelen van. Egyik ilyen NUTS 3-as térség a Kassai körzet (Kosický kraj) Szlovákiából. Egyes kutatások szerint a folyamat a helyi etnikai kisebbség nagyobb termékenységi mutatójához köthető (Pregi–Novotný 2022). Tartós negatív demográfiai folyamatok zajlanak Kelet-Horvátországban, ami az 1990-es évek óta népességcsökkenéssel jár. A kedvezőtlen korszakoztatás, a fiatal és képzett népesség elvándorlása, a regionális népességkoncentráció kedvezőtlen népességdinamikát vetít előre. Ennek okait horvátországi kutatók elsősorban gazdasági problémákban fedezik fel. Bár számos természeti és társadalmi erőforrást tekintve kedvező adottságokkal rendelkezik az országrész, ezek kihasználása nem hatékony. A mezőgazdaság és a közszolgáltatások vannak többségben, kevésbé fejlődnek a feldolgozóipar és a jelentős hozzáadott értéket előállító modern szolgáltatások. Magas az inaktívak, a munkanélküliek és a mezőgazdaságban dolgozók aránya (Lončar–Marinković 2015).

A vizsgált térség keleti országait nagyobb arányban érinti a ki- és elvándorlás, mint a nyugati országokat. Magyarországon az Eurostat adatai alapján 2012 és 2017 között két és félszeresére nőtt ez az arány, amikor is közel félmillió magyar élt EU területén. Magyarország számára főként a német nyelvterületű országok jelentek meg célországként, illetve az autópári beruházásokkal összefüggésben Pozsony és térsége. A főváros mint vonzó célterület elszívó ereje mind az országon belül, mind a határon túli magyar kisebbségek számára még mindig jelentős (Péti et al. 2017). A határok átjárhatósága a munkaerő szabad mozgását nagymértékben megkönnyíti, ezáltal a magyar-osztrák és magyar-szlovák határon a napi ingázás is számottevő, elősegítve a helyben maradást (Jankó et al. 2017). A schengeni határ ilyen szempontból már korlátozó tényezőt jelent, ugyanis a magyar–román határszakaszon Debrecen és Nagyvárad vonzása esetében figyelhető meg minimális napi és jelentős heti/havi munkaerő-ingázás,

illetve a tartósan odaköltözők számának növekedése (Kincses 2015, Konszenzus Alapítvány 2018). Ugyanakkor a német–lengyel határtérségben is meghatározó a dinamikusan fejlődő nagyvárosok (Berlin, Drezda és Rostock, illetve Szczezin, Poznan és Wrocław) népességelszívó ereje (lásd például: Potsdam, Barnim vagy Dahme-Spreewald járásokat, amelyek a vizsgált térségben a három legmagasabb – 14 ezrelék fölötti – odavándorlási rátával rendelkeztek), de a Bécs–Pozsony térségben is nagymértékű a növekedés. Már az EU-s csatlakozást követően körvonalazódtak azok a lengyelországi demográfiai folyamatok (a perifériáról történő elvándorlás, az agglomerációk intenzív és szabályozott benépesülése, a nagyvárosok és az elnéptelenedő térségek előregedése), amelyek előrevetítették a jelenlegi problémákat (Węclawowicz et al. 2009).

A népességvándorlás legnagyobb nyertesei (Függelék F3. ábra) egyértelműen a nagyvárosok növekvő agglomerációi: Berlin, Prága, a Bécs–Pozsony térség, a lengyel régióközpontok (például Poznan, Wrocław) vagy Pest vármegye (mind 10 ezrelékes éves átlagos vándorlási többlettel rendelkeznek).

A sikeres határon átnyúló kooperáció egyik legfontosabb tényezője a nemzetállami gondolkodáson felülemelkedő, a funkcionális térségben való gondolkodás, az együtt növekedés folyamatának elfogadása. A megfelelő feltételek megteremtése, a jó kezdeményezések felkarolása, a know-how-k és jó gyakorlatok támogatása kiemelten a tudományos, technológiai és az adminisztratív területeken. Fontos az egyes határtérségekre jellemző stratégiai ágazatok fejlesztése, valamint a kulturális és a nyelvi akadályok leküzdése. A kulturális együttműködés jelentősége megmutatkozik az osztrák–olasz határtérségben, ez lehet az egyik kulcsa az ausztriai Tirol és az olaszországi Dél-Tirol között megvalósuló sikeres együttműködésnek (Thatcher et al. 2021); e folyamatok a népességdinamikában is megmutatkoznak.

A vizsgált időszakban a természetes szaporodás tekintetében kiemelkedő területeket egyrészt a nagyvárosok vonzáskörzetében találjuk (Függelék F4. ábra), ahol a szuburbanizációs, illetve a vidék és város közötti vándorlási folyamatok következtében nőtt a népesség (például Gdansk, München, Poznan, Pozsony, Prága), másrészt Ausztria alpesi területein (például Tiroler Oberland, Rheintal-Bodenseegebiet: 3,0–3,3 ezrelék), ahol a turizmus vezérelte a népességnövekedést. Ettől kissé eltér a Kelet-Szlovákiai régióban található Eperjesi kerület (Presovsky kraj – 3,4 ezrelék), amit a Kassai kerülethez hasonlóan szintén sújt az elvándorlás, és esetében a természetes szaporodás részben etnikai okokkal magyarázható (Nestorová-Dická 2021). Mindazonáltal a humán tőke elvesztése miatt a népességnövekedés nem járt együtt gazdasági növekedéssel, így a térség népességmegtartó ereje a jövőben kérdéssé válhat (Pénzes et al. 2023). A vizsgált közép-európai térségben a legtöbb NUTS 3-as területet (a 457-ből 370, 81%) természetes fogyás jellemez, amely az általános európai trendekkel van összefüggésben. A legrosszabb mutatókkal rendelkező területek így nem emelkednek ki a többi terület közül, a lista végén a 9 ezrelékes évi átlagos természetes fogyással jellemezhető területeket találjuk, leginkább a korábban említett Lipcse–

Drezda tengelyt lehetne kiemelni, mint egységes negatív arculatú régiót, amely már a vizsgált időszakot megelőzően is csökkenő tendenciákat mutatott (Lentz et al. 2009).

Az elöregedés általánosan jellemző a közép-európai térség népességére (Kulcsár–Brown 2017), kimutathatók azonban térbeli különbségek (Függelék F5. ábra). Szintén szembevetünk a nyugat–kelet differenciálódás, de ebben az esetben a keleti régióknál a 65 év felettek aránya a teljes lakosságon belül 25% vagy annál kisebb. A népesség öregedését mutatja a népességfogyás szempontjából legkedvezőtlenebb térségek értékei is: Kelet-Németországban (Mansfeld-Südharz és Salzlandkreis: –9,4 és –9,3 ezrelék a természetes fogyás mértéke 2014 és 2020 között), Észak-Olaszország határ menti térségeiben (Biella és Alessanrida: –8,5 és –8,9 ezrelék) és Dalmáciában (Lickosenjska zupanija: –10,8 ezrelék). Ezen régiók közül számos tengerparti térséget is találunk, de a szárazföldi határtérségek is érintettek (például Németország Csehországgal és Lengyelországgal közös határszakasza, vagy Olaszország északnyugati és északkeleti határszakaszai).

2020-ban 188 NUTS 3 térségben a népesség legalább vagy több mint 30%-a 60 év feletti, és 5 területi egység van, ahol ez az arány a 65 év felettekre is vonatkozik; azonban, ha a 2014–2020-as éves átlagos változását vesszük figyelembe, akkor 11 térség tartozik a leginkább veszélyeztetett kategóriába. A legkedvezőbb, 15% vagy az alatti arányokat 2020-ban nem találhatunk a 60–65 éves korcsoportnál, a 65 év felettek esetében a legkedvezőbb arányokat egy lengyelországi vajdaság jeleníti meg (Gdanski: 13,1%). A vizsgált időszakban három lengyelországi vajdaságban (Nowosadecki: 13,6%, Poznanski: 12,5%, Gdanski 11,7%) és egy szlovákiai kerületben (Presovský kraj: 13,0%) volt legalacsonyabb a 65 évesnél idősebb népesség aránya. Az időskorúak mellett a 14 év alatti gyermekek arányát tekintve a leginkább ellentmondásosak a közép-lengyelországi vajdaságok, ahol magas (25% feletti) mind a gyermekek, mind az időskorúak aránya. Az okokat vizsgálva az tapasztalható, hogy a tanulmányban bemutatott demográfiai folyamatok nyertesei (nagyvárosi térségek, legfejlettebb területek) kevésbé küzdenek az elöregedéssel, az említett problémás területeken viszont az elvándorlás és a természetes fogyás a jellemző. Ugyanez a keleti régiókban csak a nagyvárosok térségében fordul elő (a központi település területének és agglomerációjának sokszor eltérő arányait is figyelembe véve), de ennek fényében a most még kedvező lengyelországi és szlovákiai adatok is feltehetően romlani fognak, a talán még mindig jelentős természetes szaporulattal rendelkező térségek kivételével.

A Függelék F2. ábra azt mutatja, hogy a teljes határrégióra egyértelmű és általánosítható sajátosságok nehezen állapíthatók meg. A schengeni, főként a magyar–román határszakasz³ magyar oldalán az öregedési index a déli vármegyékben kedvezőtlenebb, erőteljesebb lehet Temesvár vonzása, és nincs kiemelkedő nagyváros magyar oldalon, amely potenciálisan kompenzálná a munkaerő-elszívást. A vizsgált időszakban még a horvát–magyar határszakasz is schengeni határnak számított: amely határszakasz

³ A vizsgált országok csatlakozása a schengeni övezethez: Németország (1995), Ausztria és Olaszország (1997), Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia (2007), Horvátország (2023) és Románia (2025).

ritkán lakott terület, jellemzően aprófalvas, előregedő lakossággal. A legkedvezőtlenebb változás – fogyás és elvándorlás, tartós népességfogyás mellett – ebben a térségben tapasztalható. Az EU külső határának számító teljes lengyel határszakasz sem egységes, többségében népességfogyás jellemzi, a Białystok-ot magában foglaló vajdaság (amely város egyben az ország tizedik legnépesebb városa is, könnyűipari és élelmiszeripari központ, 50 kilométerre a fehérorosz határtól) kivételével. Az EU belső határai között a térségek fejlettségbeli különbségei a vándorlási folyamatokban szerepet játszanak, a legtipikusabb példa erre Pozsony–Bécs–Győr háromszög (Rechnitzer–Smahó 2012).

A népességdinamika területi folyamatainak további elemzésére a leíró statisztika néhány mutatóját is alkalmaztuk. A kiválasztott egyenlőtlenségi mutatók a relatív terjedelem, a D mutató, a HHI és a Hoover index voltak. Mind a négy a térbeli koncentrációra utaló mérőszám, de mindegyik más-más módon következtet arra. A számításokat a relatív terjedelem és a HHI esetében csak természetes mértékegységben megadott területi jellemzőkre alkalmazhatjuk, így a számításokat a népesség és a GDP esetében végeztük el, 2014 és 2020 közötti időszakra vonatkozóan. 2014 előttről több esetben is hiányos adatokat találtunk az Eurostat adatbázisában (részben a területi szintek változása miatt), így az azt megelőző időszakot nem vettük figyelembe, 2020 pedig a tanulmányban használt vizsgált időszak végét jelenti.

Az eredmények arra utalnak, hogy a kiválasztott Interreg Közép-Európa területén nagy aránytalanságok vannak a NUTS 3-as területi egységek között (3. táblázat). A népesség esetében kissé nőttek a különbségek a vizsgált időszakban, de a GDP tekintetében (ahol eleve nagyobb koncentráció mutatkozott) kiegyenlítettébbé vált az eloszlás 2020-ra. Azonban a területi léptéket kissé árnyalja, ha egy szűkebb, sokkal inkább az új EU-tagországokra koncentráló közép-európai (inkább kelet-közép-európai) térségre fókuszálunk, a legtöbb mutató esetében a területi egyenlőtlenségek ellentétes módon alakultak. Szembetűnik, hogy a GDP esetében a HHI (amely kifejezetten a területi egyenlőtlenségekre vonatkozik) kissé emelkedett, ami arra enged következtetni, hogy a gazdaság az új tagországokban térben sokkal inkább beszűkült, mint egy tágabb, Interreg projektek során használt közép-európai nagytérség esetében. Ettől eltérően a Hoover index alapján a területi különbségek némileg kisebbek, és 2020-ra ugyan mérsékelten, de csökkent az egyenlőtlenség. Előzetes ismereteink alapján úgy gondoljuk, hogy az Interreg Europe programterülete több szempontból is alkalmas a hasonló társadalmi-gazdasági jellemzők megragadására, azonban a keletebbre fekvő területek esetében nagyobbak a különbségek, amelyek módosítják mind a népesség, mind a gazdasági teljesítmény koncentrációját.

3. táblázat

Területi koncentrációs mutatók Közép-Európában
Spatial concentration indicators in Central Europe

Kiválasztott mutatók	Népesség, fő		GDP, összesen, millió euró	
	2014	2020	2014	2020
Interreg Közép-Európa				
Legnagyobb érték	3 421 829	3 669 491	1 60 166	172 309
Legkisebb érték	20 450	20 251	388	457
Átlag	322 001	325 100	7 765	9 063
Relatív terjedelem	10,56	11,22	20,58	18,96
Legnagyobb és legkisebb érték aránya	167,33	181,2	413,27	377,29
Duál mutató	4,21	4,21	5,34	5,2
HHI index	47,2	48,2	82,6	82,1
Hoover index ^{a)} , %	25,7	23,3	25,7	23,3
Kelet-Közép-Európa (PL, CZ, SK, HU, SI, HR)				
Legnagyobb érték	1 744 665	1 789 771	54 031	72 841
Legkisebb érték	48 976	443 46	388	457
Átlag	473 861	473 199	5 598	7 234
Relatív terjedelem	3,58	3,69	9,58	10,01
Legnagyobb és legkisebb érték aránya	35,62	40,36	139,41	159,49
Duál mutató	2,49	2,54	3,9	4,06
HHI index	92,1	93,8	166,4	175,7
Hoover index ^{a)} , %	14,5	13,6	14,5	13,6

a) A Hoover index a népességet és a GDP-t együtt vizsgálja, így adott évre mindkettőnél megegyezik az értéke.
Forrás: [2] adatbázis alapján saját szerkesztés.

A területi egyenlőtlenséget az egyes tértípusokra is megvizsgáltuk a teljes Interreg Közép-Európa térség esetében (4. táblázat). A városi, átmeneti és vidéki térségek meghatározásához az Eurostat tipológiáját használtuk (Eurostat 2024b). Ha külön-külön vizsgáljuk a népesség és a GDP változását, akkor a kiválasztott mutatók többségében (például relatív terjedelem, legkisebb és legnagyobb érték közötti különbség, Duál mutató, HHI index) legnagyobb eltérések a városi térségekben tapasztalhatók, az átmeneti és a vidéki térségek esetében pedig alig volt változás a vizsgált időszakban. Ugyanakkor a Hoover index, amely a népesség és a GDP közötti területi egyenlőtlenséget hasonlítja össze 2014 és 2020 között, ettől eltérő változásra utal. Az index alapján mindhárom térségtípusnál csökkent a térbeli egyenlőtlenség 2014 és 2020 között, és a vidéki térségekben legnagyobb az egyenlőtlenség.

4. táblázat

Az egyes közép-európai térségtípusok területi koncentrációs mutatói
Spatial concentration indicators for different types of regions in Central Europe

Kiválasztott mutatók	Népesség, fő		GDP, összesen, millió euró	
	2014	2020	2014	2020
Városi térség				
Legnagyobb érték	3 421 829	3 669 491	160 166	172 309
Legkisebb érték	39 546	40 981	1 267	1 519
Átlag	645 870	662 753	21 349	24 977
Relatív terjedelem	5,2	5,5	7,4	6,8
Legnagyobb és legkisebb érték aránya	86,5	89,5	126,4	113,5
Duál mutató	4,0	3,9	5,4	5,6
HHI index	299,2	303,3	403,6	404,1
Hoover index, %	18,3	17,8	18,3	17,8
Átmeneti térség				
Legnagyobb érték	1 262 295	1 297 102	38 665	40 801
Legkisebb érték	35 665	36 789	864	1 022
Átlag	307 207	309 266	6 714	7 762
Relatív terjedelem	4,0	4,1	5,6	5,1
Legnagyobb és legkisebb érték aránya	35,4	35,3	44,8	39,9
Duál mutató	3,6	3,6	3,3	3,1
HHI index	77,1	76,9	83,1	78,9
Hoover index, %	26,1	23,4	26,1	23,4
Vidéki térség				
Legnagyobb érték	818 916	826 244	27 807	32 380
Legkisebb érték	20 450	20 251	388	457
Átlag	217 714	216 863	3 904	4 622
Relatív terjedelem	3,7	3,7	7,0	6,9
Legnagyobb és legkisebb érték aránya	40,0	40,8	71,7	70,9
Duál mutató	3,7	3,6	2,9	2,8
HHI index	90,7	90,6	95,3	92,4
Hoover index, %	29,9	27,1	29,9	27,1

Forrás: [2] adatbázis alapján saját szerkesztés.

A határ menti és a határtól távoli térségeket elemezve a városi-átmeneti-vidéki térségtípusokhoz hasonlóan itt is egymással ellentétes folyamatokra utalnak az eredmények (5. táblázat). A határtérségekben egyes mutatók stagnálást (például relatív terjedelem, Duál mutató, HHI index), némi koncentrációt is jeleznek a vizsgált időszakban, de a Hoover index itt is a térségek egyenlőtlenségeinek csökkenésére utal. Azokon a területeken, amelyek messzebb helyezkedtek el a határtól, erőteljesebb a koncentráció az előző mutatókban, de a Hoover index itt is a térségek különbségeinek csökkenését jelzi.

Mindkét kategória esetében feltételezhetően a közigazgatási lehatárolás nagymértékben befolyásolja az eredményeket, így a fővárosok és más regionális központok esetében az adott mutató nagyobb koncentrációt mutat. Ez a határ menti térségekben kifejezetten igaz, ahol néhány nagyváros (például Bécs, Budapest, Pozsony) jelentősebb mértékben befolyásolja az eredményeket. Mindezeket szem előtt tartva a kapott eredményeket megfelelő korlátozásokkal kell figyelembe venni.

5. táblázat

A területi koncentrációs mutatók a határ menti és a határtól távolabb fekvő területeken Közép-Európában

Spatial concentration indicators of border and non-border areas in Central Europe

Kiválasztott mutatók	Népesség, fő		GDP, összesen, millió euró	
	2014	2020	2014	2020
	Határ menti térség			
Legnagyobb érték	3 176 180	3 265 327	160 165	172 309
Legkisebb érték	31 672	32 838	38 756	457
Átlag	353 822	355 857	7527	8 682
Relatív terjedelelem	8,9	9,1	21,2	19,8
Legnagyobb és legkisebb érték aránya	100,3	99,4	413,3	377,3
Duál mutató	3,8	3,9	5,2	4,9
HHI index	93,1	94,3	198,8	180,6
Hoover index, %	28,5	25,3	28,5	25,3
	Nem határ menti térség			
Legnagyobb érték	3 421 829	3 669 491	118 519	156 035
Legkisebb érték	20 450	20 251	599	696
Átlag	293 479	297 532	7978	9404
Relatív terjedelelem	11,6	12,3	14,8	16,5
Legnagyobb és legkisebb érték aránya	167,3	181,2	197,9	224,3
Duál mutató	4,5	4,5	5,4	5,6
HHI index	95,9	98,5	139,2	150,5
Hoover index, %	22,3	20,7	22,3	20,7

Forrás: [2] adatbázis alapján saját szerkesztés.

A demográfiai viszonyok szempontjából meghatározható egy nyugat-kelet ellentét (1. és Függelék F5. ábra) a vizsgált térségben, a népesség jellemzően a keleti területeken tartósan fogy és a nyugati régiókban stagnál vagy minimális mértékben növekszik. A lakosság helyben maradását számos tényező befolyásolja, általánosságban a gazdasági helyzet tartozik a legfontosabb tényezők közé. A leggyakrabban használt mutató a nemzeti jövedelem és teljesítmény mérésére szolgáló GDP. A mutató egy főre jutó értékei tartalmazzák az adott régió népességének adatsorait is, így egy adott térség esetében összevethető a tényleges teljesítmény és a népességdinamika trendjei.

Kiemelkedő a tartós népességfogyás és a gazdasági teljesítmény alacsonyabb volumene közötti összefüggés (Függelék F1. ábra és 4. táblázat). Az EU27 átlagához viszonyított egy főre jutó GDP ábrázolása Közép-Európa régióiban szintén nyugat-kelet lejtőt mutat. A keleti régiók esetében a városi magtérsegek magas fejlettségűek, kiemelkednek a térség fővárosai. Az EU külső határain az figyelhető meg, hogy túlnyomó többségük esetében az egy főre jutó GDP nem éri el az EU-átlag 75%-át. A demográfiai viszonyokkal való összefüggés kettős. Egyrészt az elvándorlás a fejletlenebb területekről a fejlettebbek felé irányul, ami a leszakadó térségek erőforrásvesztésével jár együtt. Szükséges annak figyelembevétele, hogy a népességfogyás kedvezően hat az egy főre jutó GDP-re, azonban még ez sem tudja kompenzálni az egyes területek jövedelmét, fejlettségi viszonyait.

Összefoglalás

Az Európán belüli társadalmi és gazdasági törésvonalak nagymértékű polarizációhoz vezetnek, amelyek gátat szabnak a (főként) vidéki térségek fejlődésének, adott esetben az egyes tájak fenntarthatóságának és a helyi társadalmak jóléti növekedésének. A vizsgált makrorégió rendkívül változatos közigazgatási struktúrát mutat, amelyben a településhálózat különböző nagyságú, funkciójú települések szövege, ezek csomópontjait az általában nagyobb népességszámú, a társadalmi-gazdasági-területi munkamegosztásban meghatározó pozíciókkal rendelkező, funkcionális értelemben városi jellegű települések jelentik. Ezen csomópontok a népességkoncentráció fő bázisai. Közép-Európa esetében a fővárosok, regionális központok és nagyvárosi térségek mind a belső, mind a külső vándorlás szempontjából nyertes pozíciót mutatnak. A fővárosok országon belüli társadalmi és piacgazdasági presztízse egyértelműen növekedett. A határok mentén elhelyezkedő NUTS 2-es régióközpontok, NUTS 3-as vármegyeszékhelyek, kisregionális központok abból a szempontból is különleges helyzetben vannak, hogy az országon belüli és a határon átnyúló (főként nemzetiségi) vándorlási irányok célpontjaiként jelennek meg.

A tanulmányban bemutattuk, hogy mind a vizsgált térség, mind a határtérségek sokszínű demográfiai profillal rendelkeznek, amelyet a határok típusa is módosíthat. Eltérő irányú változás figyelhető meg a keleti és déli térségben, amely az EU külső határa is egyben, a 2004-ben csatlakozott és a régi tagországok határszakaszai, valamint a régi tagországok határtérségeiben is. Összességében ez a terület folyamatosan veszít népességéből, azonban egyes országok esetében a vizsgált (2014–2020) időszakban minimális átlagos népességnövekedés volt. Az elemzésbe vont térség felét népességcsökkenés, negyedét egyszerre természetes fogyás és elvándorlás is sújtja. A népességcsökkenés az alacsony születésszámmal, kimagasló elvándorlási rátával, elöregedéssel, a nemzetiségek és kisebbségek nagy számával, valamint a viszonylag rosszabb gazdasági pozícióval magyarázható. A történelmileg fejlettebb német–cseh–osztrák területek népességdinamikája pozitívabb, a térségek nagy részét természetes

szaporulat és odavándorlás jellemzi. Súlyos a horvátországi zsupánságok, a magyarországi vármegyék és a lengyelországi vajdaságok helyzete, mivel a rendkívül magas elvándorlási arányt alacsony születésszám és gazdasági teljesítmény kíséri. A népességdinamika területén azt tapasztalhatjuk, hogy a nyugat–kelet lejtő változatlanul fennmaradt, és a negatív demográfiai folyamatok keletebbre vagy délebbre haladva tovább súlyosbodnak. Az EU külső határán található lengyelországi, horvátországi, magyarországi NUTS 3-as területi egységek szignifikáns népességfogyással küzdenek, néhány kivételtől eltekintve a természetes fogyás mellett az elvándorlással is.

A népességfogyás jelenlegi üteme számos kérdést felvet a közép-európai makrorégió jövőjét illetően. A csökkenés már nem lehetséges, hanem tényleges forgatókönyv. A legújabb szakpolitikai ajánlások az okos zsugorodást, a szinten tartást, a népességmegtartást már pozitívumként értékelik. Az egyes területek elnéptelenedése miatt megjelenő gazdasági kockázatok régiós, országos problémákat is okozhatnak; így a kutatásunk következő szakaszában részletesen vizsgálunk a térség gazdasági egyenlőtlenségeit. A makrorégió problématerképének felrajzolása után fejlesztéspolitikai megoldási javaslatokat és egy területfejlesztési modelljavaslatot szándékozunk kidolgozni az elmaradott vidéki térségek, illetve a határ menti területek számára. A területi egyenlőtlenségek mérséklésére vonatkozó ajánlásokat első körben a határ menti térségek turisztikai együttműködésének erősítésére használnánk fel. Célunk a modell gyakorlati alkalmazását támogató szervezési, üzleti és működési rendszer elméleti megalapozása. Ez a modell három szorosan kapcsolódó gazdasági terület: a turizmus (kirándulás és rekreáció), valamint a helyi termék-előállítás és -értékesítés fejlesztésének összehangolásán alapulna. A területfejlesztési módszert egy több országot érintő határ menti térségre vonatkozóan határoznánk meg. Ennek kiterjedését – Gonda (2016) vizsgálataihoz hasonlóan – mindig az adott vidék tulajdonságai alapján határolnánk le; segítve a konkrét célterület kijelölését, mely során figyelembe kell venni a turizmus és rekreációt megalapozó kulturális és természeti értékek meglétét, társadalmi-gazdasági beágyazottságát, bemutathatóságát és elérhetőségét is.

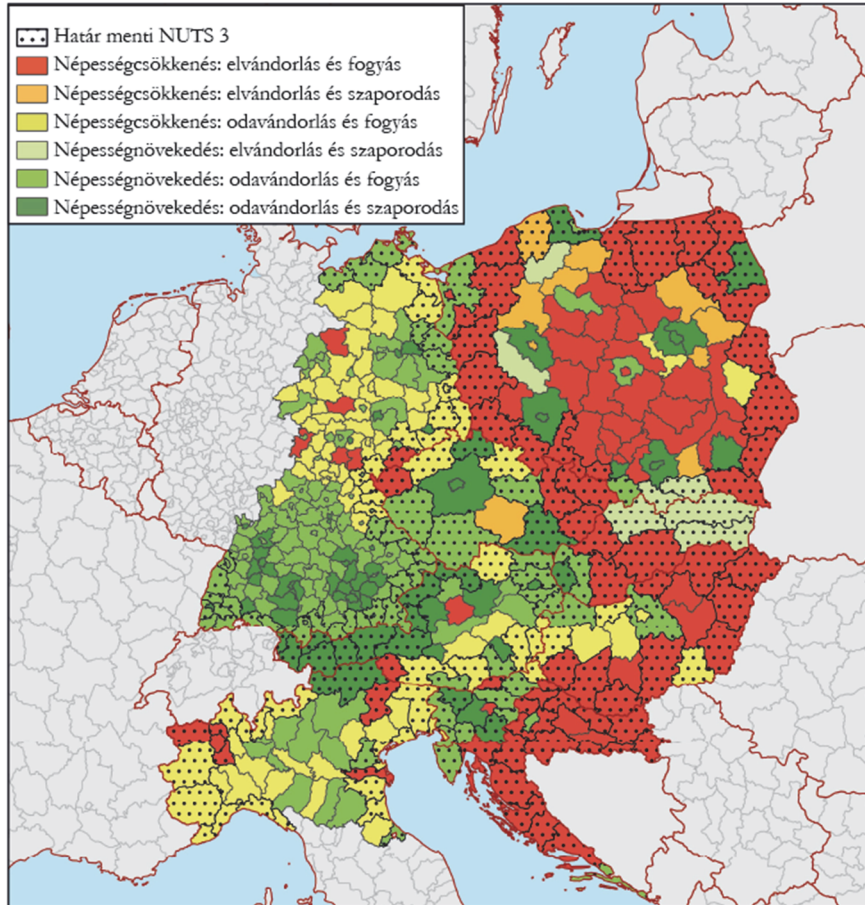
Köszönetnyilvánítás

A tanulmány a K-135185 (A külföldi működő tőke mikro-, makrogazdasági és területi differenciáló hatásai a Visegrádi országokban) és a K-146585 (Magyarország és a Nyugat-Balkán) számú projekt keretében a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alap támogatásával valósult meg.

Függelék

F1. ábra

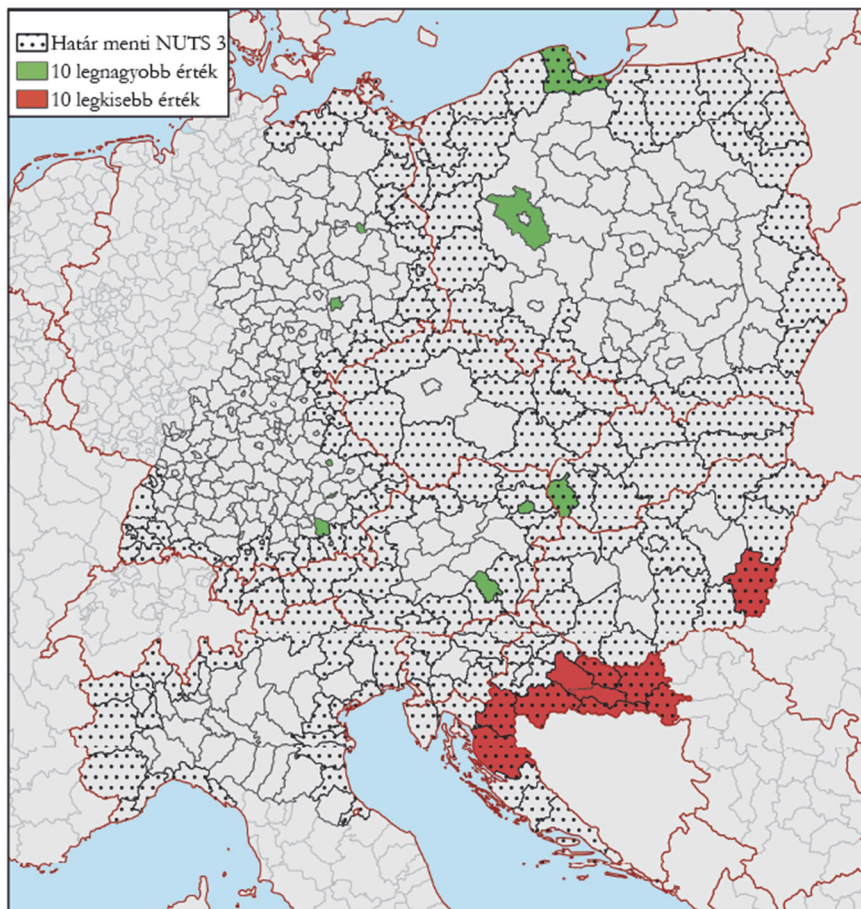
Demográfiai trendek a vizsgált térségben, 2014–2020
Demographic trends in the examined area, 2014–2020

Forrás: [1] adatbázis alapján saját szerkesztés.

F2. ábra

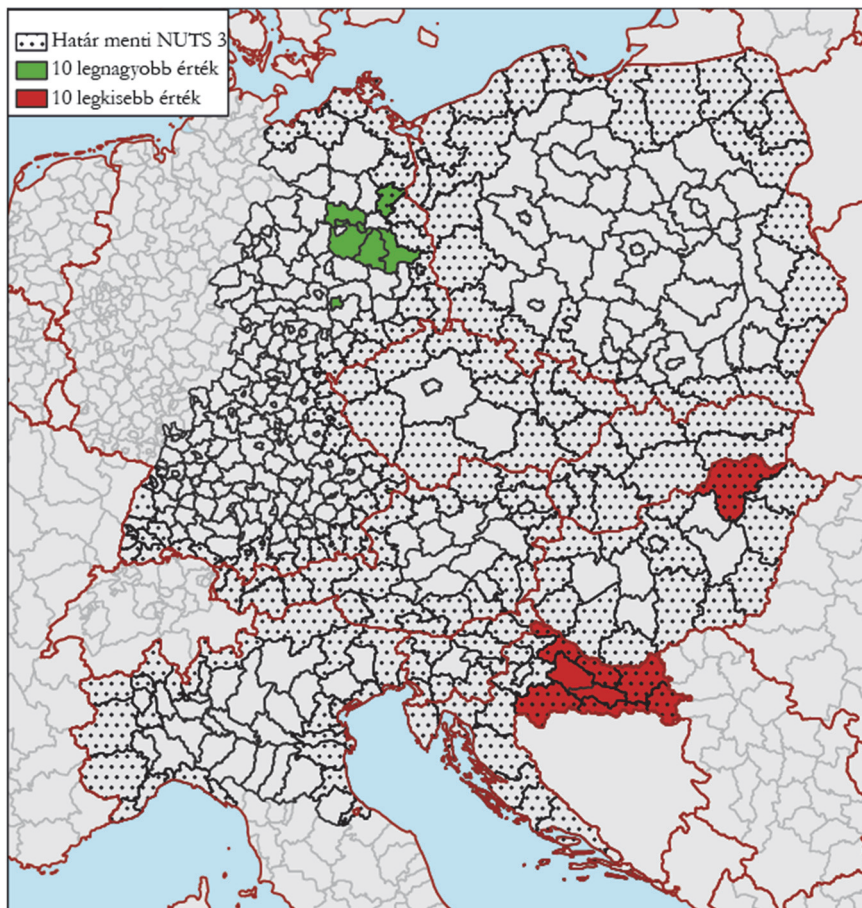
A legnagyobb és a legkisebb népességdinamikát mutató térségek, 2014 és 2020 között (éves átlag alapján)
Areas with the highest and lowest population dynamics, between 2014 and 2020 (annual average)

Forrás: [1] adatbázis alapján saját szerkesztés.

F3. ábra

A vándorlási különbszet 2014 és 2020 közötti éves átlaga a vizsgált területen
Annual average of the migration gap between 2014 and 2020 in the analysed area

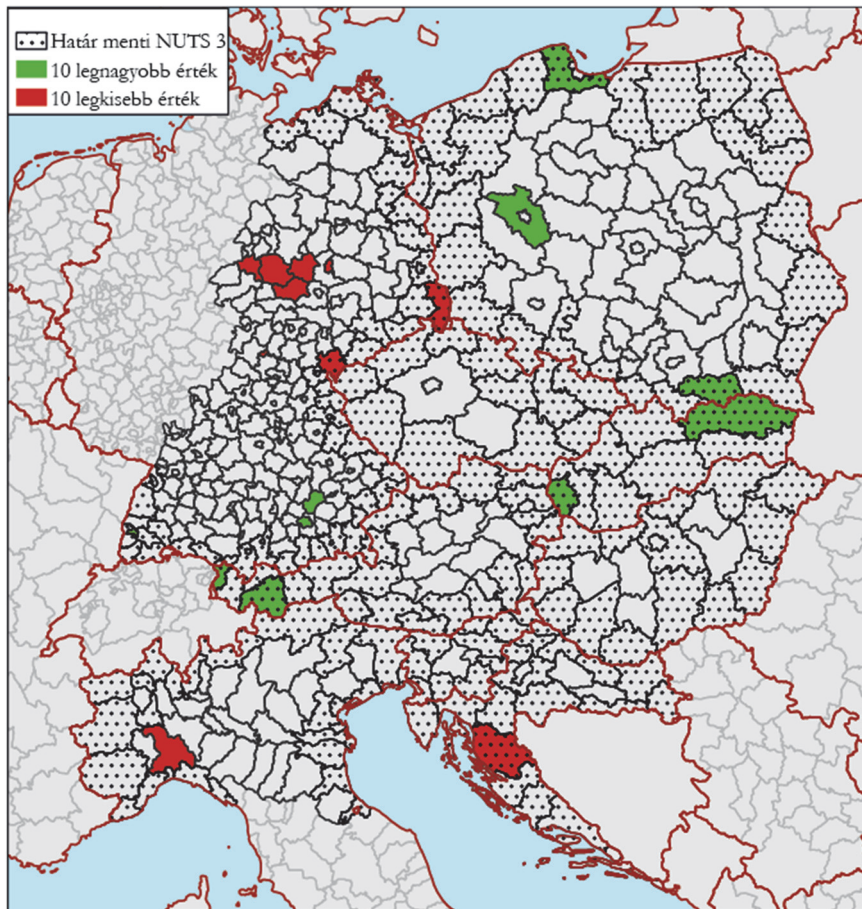

Forrás: [1] adatbázis alapján saját szerkesztés.

F4. ábra

A legnagyobb és a kisebb természetes szaporodást mutató NUTS 3-as térségek, 2014 és 2020 között (éves átlag alapján)

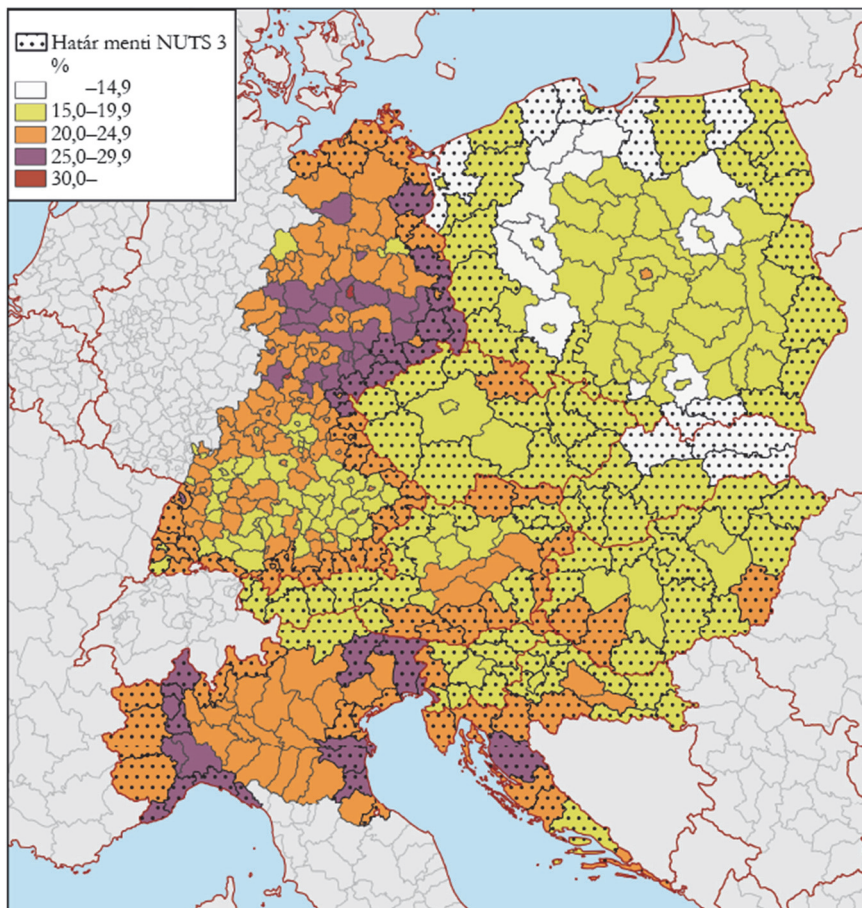
NUTS 3 regions with the highest and lowest natural increase between 2014 and 2020 (annual average)

Forrás: [1] adatbázis alapján saját szerkesztés.

F5. ábra

A 65 évnél idősebbek területi megoszlása, 2014–2020
Spatial distribution of the population aged 65 and above, 2014–2020

Forrás: [1] adatbázis alapján saját szerkesztés.

IRODALOM

- BAŃSKI, J. (2010): Dilemmas for regional development in the concepts seeking to develop Poland's spatial structure *Regional Studies* 44 (5): 535–549.
<https://doi.org/10.1080/00343400902926375>
- BAŃSKI, J.–DEGÓRSKI, M.–KOMORNICKI, T.–ŚLESZYŃSKI, P. (2018): The delimitation of areas of strategic intervention in Poland: a methodological trial and its results *Moravian Geographical Reports* 26 (2): 84–94. <https://doi.org/10.2478/mgr-2018-0007>
- BARANYI, B. (1999): A “periféria perifériáján” – a határmentiség kérdőjelei egy vizsgálat tükrében az Északkelet-Alföldön *Tér és Társadalom* 13 (4): 17–44.
<https://doi.org/10.17649/TET.13.4.542>
- BERKES, J. (2021): Highly qualified social strata in urban areas of Hungarian regional centres from 1980 to 2011 *Regional Statistics* 11 (4): 126–149.
<https://doi.org/10.15196/RS110406>
- BUCCI, A.–IPPOLITI, L.–VALENTINI, P. (2023): Analysing spatiotemporal patterns of Covid-19 confirmed deaths at the NUTS-2 regional level *Regional Statistics* 13 (2): 214–239.
<https://doi.org/10.15196/RS130202>
- CAPELLO, R.–CARAGLIU, A.–FRATESI, U. (2018): Measuring border effects in European cross-border regions *Regional Studies* 52 (7): 986–996.
<https://doi.org/10.1080/00343404.2017.1364843>
- CARR, P. J.–LICHTER, D. T.–KEFALAS, M. J. (2012): Can immigration save small-town America? Hispanic boomtowns and the uneasy path to renewal *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 641 (1): 38–57.
<https://doi.org/10.1177/0002716211433445>
- COPUS, A.–KAHILA, P.–DAX, T.–KOVÁCS, K.–TAGAI, G.–WEBER, R.–GRUNFELDER, J.–MEREDITH, D.–ORTEGA-REIG, M.–PIRAS, S.–LÖFVING, L.–MOODIE, J.–FRITSCH, M.–FERRANDIS, A. (2021): European shrinking rural areas: key messages for a refreshed long-term vision *TERRA Revisita de Desarrollo Local* (8): 280–309.
<https://doi.org/10.7203/terra.8.20366>
- DÖVÉNYI, Z.–KOVÁCS, Z.–KINCSES, Á.–BÁLINT, L.–EGEDY, T. (2021): Vándorlás. In: KOCSIS, K. (szerk.): *Magyarország nemzeti atlasza 3. kötet: Társadalom* pp. 44–57., Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet, Budapest.
- DUSEK, T.–KOTOSZ, B. (2017): *Területi statisztika* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- EGYED, I.–ZSIBÓK, ZS. (2024): Területi különbségek a foundational economy szemszögéből a 2016 utáni Magyarországon *Területi Statisztika* 64 (3): 273–307.
<https://doi.org/10.15196/TS640301>
- ENDRÓDI-KOVÁCS, V.–TANKOVSKY, O. (2023): A composite indicator to evaluate EU membership: the case of Central and Eastern European member states, 2004–2021 *Regional Statistics* 13 (5): 899–924. <https://doi.org/10.15196/RS130505>
- FARAGÓ, L. (2012): A területi koncentráció, mint a centrum-periféria viszonyt alakító erő. In: HARDI, T.–NÁRAI, M. (szerk.): *Térszerkezet és területi folyamatok. Tanulmánykötet Rechnitzer János tiszteletére* pp. 43–55., MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Pécs–Győr.

- FERNANDEZ, B.–HARTT, M. (2022): Growing shrinking cities *Regional Studies* 56 (8): 1308–1319.
<https://doi.org/10.1080/00343404.2021.1975032>
- FIALA, T.–LANGHAMROVÁ, J.–PECHHOLDOVÁ, M.–ĎURČEK, P.–ŠPROCHA, B. (2018): Population development of Czechia and Slovakia after 1989 *Demografie* 60 (3): 202–218.
- FRIEDMAN, J. (1972): *Urbanization, planning and national development* Sage Publications, Beverly Hills.
- GONDA, T. (2016). *A turisztikai termékefejlesztés elméleti alapjai* Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd.
- GONZÁLEZ-LEONARDO, M.–ROWE, F.–FRESOLONE-CAPARRÓS, A. (2022): Rural revival? The rise in internal migration to rural areas during the Covid-19 pandemic. Who moved and where? *Journal of Rural Studies* 96: 332–342.
<https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.11.006>
- GORZELAK, G. (2009): Regional development in Central and Eastern Europe. In: BLOKKER, P.–DALLAGO, B. (eds.): *Regional diversity and local development in the new Member States* pp. 43–62., Palgrave Macmillan, London.
- HABLICSEK, L.–TÓTH, P. P. (2009): A határ menti megyék demográfiai potenciálja és munkaerő-piaci helyzete *Demográfia* 52 (2–3): 206–243.
- HAJDÚ, Z. (1988): Az államhatárok és a határ menti területek politikai földrajzi kutatása. In: ERDŐSI, F.–TÓTH, J. (szerk.): *A sajátos helyzetű térségek terület és településfejlesztési problémái* pp. 39–41., MTA Regionális Kutatások Központja –TS-2/2 Programiroda, Pécs–Budapest.
- HAJDÚ, Z.–HORECZKI, R.–RÁCZ, SZ. (2017): Changing settlement networks in Central and Eastern Europe with special regard to urban networks. In: LUX, G.–HORVÁTH, GY. (eds.): *The routledge handbook to regional development in Central and Eastern Europe* pp. 123–140., Routledge, London.
- HARDI, T.–NÁRAI, M.–USZKAI, A. (2023): The impact of Covid-19 on life in a cross-border agglomeration of Bratislava *DEUROPE: The Central European Journal of Regional Development and Tourism* 15 (2): 129–153.
<https://doi.org/10.32725/det.2023.016>
- HIDALGO DEL ESPINO, B.–HORECZKI, R. (2022): Innovative and sustainable cultural heritage for local development in the face of territorial imbalance *ACE: Architecture City and Environment* 17 (50): 11374. <https://doi.org/10.5821/ace.17.50.11374>
- HIRSCHMAN, A. O. (1958): *The strategy of economic development* Yale University Press, New Haven.
- HORBULÁK, ZS.–DEMETER, G. (2021): A szlovákiai magyar közösség létszáma és területi mintázata a 2021. évi népszámlálás alapján *Területi Statisztika* 63 (2) 207–233.
<https://doi.org/10.15196/TS630204>
- HORECZKI, R. (2021): Értékes vidéki térségek a koronavírus-járvány idején *Kárpát-bazis Szemle* (1–2): 16–22.
- HORECZKI, R.–MOLNÁR, E.–PIRISI, G. (2023): Population dynamics of the Hungarian small towns in the light of censuses *DEUROPE: The Central European Journal of Regional Development and Tourism* 15 (2): 66–84. <https://doi.org/10.32725/det.2023.013>
- HORECZKI, R.–PÓLA, P. (2023): Fejlesztési lehetőségek a periférián egy Baranya megyei felmérés tükrében *Tér és Társadalom* 37 (3): 77–97.
<https://doi.org/10.17649/TET.37.3.3503>

- IGARI, A. (2023): Spatiotemporal inequalities of excess mortality in Europe during the first two years of the Covid-19 pandemic *Regional Statistics* 13 (3): 510–535.
<https://doi.org/10.15196/RS130306>
- ILLÉS, I. (2002): Borders and cross-borders co-operation in the countries of Central and South-Eastern Europe *Südosteuropa* 51 (4–6): 289–302.
- JANKÓ, F.–FÁBIÁN, A.–HARDI, T. (szerk.) (2017): *A Kárpát-medence régiói 14. – Burgenland* Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest.
- JASILIONIS, D.–MESLÉ, F.–VALLIN, J. (2023): Is East-West life expectancy gap narrowing in the enlarged European Union? *Comparative Population Studies* (48): 523–552.
<https://doi.org/10.12765/CPoS-2023-20>
- JELINEK, Cs.–VIRÁG, T. (2020): Zsugorodó városok és társadalmi egyenlőtlenségek Magyarországon *Szociológiai Szemle* 30 (2): 4–26.
<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2020.2.1>
- KOCZISZKY, GY.–SZENDI, D. (2023): Comparative analysis of development paths in Central and Eastern European countries (V4+2) using a composite index, 1995–2020 *Regional Statistics* 13 (6): 1026–1058. <https://doi.org/10.15196/RS130602>
- KOVÁCH, I. (2012): *A vidék az ezredfordulón* Argumentum – MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest.
- KOVÁCS, T. (1991) A határmenti fekvés szerepe a falusi települések életében *Tér és Társadalom* 5 (1): 41–54. <https://doi.org/10.17649/TET.5.1.195>
- KOVALCSIK, T.–BOROS, L.–PÁL, V. (2021): A Covid19-járvány első két hullámának területisége Közép-Európában *Területi Statisztika* 61 (3): 263–290.
<https://doi.org/10.15196/TS610301>
- KRAJKÓ, GY. (1988): Határ menti térségek kutatási vonatkozásai. In: ERDŐSI, F.–TÓTH, J. (szerk.): *A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái* pp. 152–157., MTA Regionális Kutatások Központja–TS-2/2 Programiroda, Pécs–Budapest.
- KULCSÁR, L. J.–BROWN, D. L. (2017): Population ageing in Eastern Europe: toward a coupled micro-macro framework *Regional Statistics* 7 (1): 115–134.
<https://doi.org/10.15196/RS07107>
- LADOS, G. (2018): *A Magyarországra történő visszavándorlás társadalomföldrajzi vizsgálata* Szegedi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola, Szeged.
- LADOS, G.–BRUCKER, B. (2023): Az Európai Unión belüli és harmadik országbeli vándorlás Magyarországon. In: KOÓS, B. (szerk.): *Területi folyamatok Magyarországon 2021–2023. Területi riport (2)*. pp. 41–63., HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest.
- LANG, T.–GÖRMAR, F. (2019) (eds.): *Regional and local development in times of polarization. Rethinking spatial policies in Europe* Springer Nature, Palgrave Macmillan, Singapore.
- LENGYEL, B. (2024): *Small worlds of regional development* RSAI 14th World Congress, Kecskemét 2024. április 8.
- LENNERT, J. (2019): A magyar vidék demográfiai jövőképe 2051-ig, különös tekintettel a klímaváltozás szerepére a belső vándormozgalom alakításában *Területi Statisztika* 59 (5): 498–525. <https://doi.org/10.15196/TS590503>
- LENTZ, S.–HERFERT, G.–BERGFELD, A. (2009): The German-Polish border region from a German perspective—quo vadis? In: STRUBELT, W. (eds.): *Guiding principles for spatial development in Germany* pp. 1–27., Springer, Berlin–Heidelberg.

- LJUBENOVIC, M.–BOGDANOVIC-PROTIC, I.–VASILEVSKA, L.–ZIVKOVIC, J. (2022): Small shrinking towns in the post-socialist context of development *Facta Universitatis – Series: Architecture and Civil Engineering* 20 (1): 61–74.
<https://doi.org/10.2298/fuace220429008l>
- LONČAR, J.–MARINKOVIĆ, V. (2015): Analysis of socio-economic indicators in the context of the regional development of Eastern Croatia *Hungarian Geographical Bulletin* 64 (4): 327–344. <https://doi.org/10.15201/hungeobull.64.4.7>
- LOW, A. S. (2024): *Engagement and collaboration: community-framed research for rural resiliency in the face of climate change* RSAI 14th World Congress, Kecskemét 2024. április 8.
- LÓCSEI, H.–SZALKAI, G. (2008): Helyzeti és fejlettségi centrum–periféria relációk a hazai kistérségekben *Területi Statisztika* 48 (3): 305–314.
- LUX, G.–HORVÁTH, GY. (2018): *The routledge handbook to regional development in Central and Eastern Europe* Routledge, London-New York.
- MCGRANAHAN, D. A.–BEALE, C. L. (2002): Understanding rural population loss *Rural America* 17 (4): 2–11.
- MCKENZIE, N. (1977): Centre and periphery. The marriage of two minds *Acta Sociologica* 20 (1): 55–74.
- MEGYESI, Z.–PÉTI, M. (2022): Nemzetközi mobilitási magatartás és lehetséges járványhelyzeti jövője a Kárpát-medencei magyarság körében, 2020 *Területi Statisztika* 62 (6): 698–731.
<https://doi.org/10.15196/TS620604>
- MICHALEK, J.–ZARNEKOW, N. (2012). Application of the rural development index to analysis of rural regions in Poland and Slovakia *Social Indicators Research* 105: 1–37.
<https://dx.doi.org/10.1007/s11205-010-9765-6>
- MITRICĂ, B.–MOCANU, I.–DUMITRAȘCU, M.–GRIGORESCU, I. (2017): Socio-economic disparities in the development of the Romania's border Areas *Soc Indic Res* 134: 899–916.
<https://doi.org/10.1007/s11205-016-1462-7>
- MOLNÁR, T.–ANDRÁS, D. Z.–MOLNÁRNÉ BARNA, K.–KOZMA, D. E. (2024): Trends in the Czech and Hungarian labour markets from a regional perspective, especially in light of the two recent crises *Regional Statistics* 14 (3): 566–588.
<https://doi.org/10.15196/RS140307>
- MOREH, C. (2014): A decade of membership: Hungarian post-accession mobility to the United Kingdom *Central and Eastern European Migration Review* 3 (2): 79–104.
- MYRDAL, G. (1972): *Érték a társadalomtudományban* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- NAGY, D.–HORECZKI, R.–LADOS, G. (2023): Turizmusra alapozott területfejlesztési modell kialakítása a határmenti térségekre vonatkozóan *Területfejlesztés és Innováció* 16 (2): 58–73. <https://doi.org/10.15170/terinno.2023.16.02.04>
- NAGY, E. (2013): Factorial analysis of the territorial disparities on the southern part of the Romanian–Hungarian border *Forum Geografic* 12 (2): 125–131.
<https://doi.org/10.5775/fg.2067-4635.2013.148.d>
- NEMES-NAGY, J. (szerk.) (2005): *Regionális elemzési módszerek* ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest.
- NEMES-NAGY, J. (2009): *Terek, helyek, régiók. A regionális tudomány alapjai* Akadémiai kiadó, Budapest.

- NESTOROVÁ-DICKÁ, J. (2021): Demographic changes in Slovak Roma communities in the new millennium *Sustainability* (13): 3735. <https://doi.org/10.3390/su13073735>
- NOFERINI, A.–BERZI, M.–CAMONITA, F.–DURÀ, A. (2020): Cross-border cooperation in the EU: Euroregions amid multilevel governance and re-territorialization *European Planning Studies* 28 (1): 35–56. <https://doi.org/10.1080/09654313.2019.1623973>
- OECD POLICY SESSION (2024): *Sbrinking smartly – managing population decline in cities and regions* Kerekasztal beszélgetés RSAI -14th World Congress, Kecskemét 2024. 04. 08.
- OEDL-WIESER, T.–FISCHER, M.–DAX, T. (2019): Bevölkerungsrückgang in ländlichen regionen Österreichs: lebensphasen- und geschlechter-spezifische wanderungs-bewegungen vor dem hintergrund von motiven und lebensqualität *Austrian Journal of Agricultural Economics and Rural Studies* 27 (1): 151–159. https://doi.org/10.15203/OEGA_27.19
- OPAČIĆ, V. T.–CRLJENKO, I. (2004): Demographic trends and border traffic as indicators of (non) existing transborder region in Croatian-Hungarian border area *Geoadria* 9 (1): 73–88.
- PÁLNÉ KOVÁCS, I. (2021): A centralizáció és a perifériák fejlődési esélyei *Tér és Társadalom* 35 (4): 215–240. <https://doi.org/10.17649/TET.35.4.3372>
- PÁLNÉ KOVÁCS, I.–FINTA, I.–BRUCKER, B.–PÉNZÁR, Á. (2023): Tér hatalom nélkül, hatalom tér nélkül. A periférikus térségek kormányzása – empirikus tapasztalatok *Tér és Társadalom* 37 (3): 119–147. <https://doi.org/10.17649/TET.37.3.3501>
- PERROUX, F. (1970): Note on the concept of growth poles. In: MCKEE, D.–DEAN, R.–LEAHY, W. (eds.): *Regional economics: theory and practice* pp. 93–104., The Free Press, New York.
- PÉNZES, J. (2013): The dimensions of peripheral areas and their restructuring in Central Europe *Hungarian Geographical Bulletin* 62 (4): 373–386.
- PÉNZES, J. (2014): Periferikus térségek lehatárolása Magyarországon – módszertani és területi sajátosságok. In: NAGY, E.–NAGY, G. (szerk.): *Polarizáció – Függőség – Krízis – Eltérő térbeli válaszok* pp. 163–175., MTA KRTK RKI ATO Békéscsabai Csoport, Békéscsaba.
- PÉNZES, J. (2015): A kedvezményezett térségek lehatárolásának aktuális kérdései *Területi Statisztika* 55 (3): 206–232.
- PÉNZES, J.–PAPP, I.–APÁTI, N.–KISS, J. P. (2023): Border areas and educational attainment – Long-term analysis of Hungary for the period between 1960 and 2020. *DETUROPE: The Central European Journal of Regional Development and Tourism* 15 (2): 109–128. <https://doi.org/10.32725/det.2023.015>
- PÉTI, M.–SZABÓ, B.–SZABÓ, L. (2017): A Kárpát-medence országaiból Magyarországra áttelepült népesség területi mintázata *Területi Statisztika* 57 (3): 311–350. <https://doi.org/10.15196/TS570304>
- PIKE, A.–BÉAL, V.–CAUCHI-DUVAL, N.–FRANKLIN, R.–KINOSSIAN, N.–LANG, T.–LEIBERT, T.–MACKINNON, D.–ROUSSEAU, M.–ROYER, J.–SERVILLO, L.–TOMANEY, J.–VELTHUIS, S. (2024): 'Left behind places': a geographical etymology *Urban and Regional Horizons* 58 (6): 1167–1179. <https://doi.org/10.1080/00343404.2023.2167972>
- PIKE, A.–RODRÍGUEZ-POSE, A.–TOMANEY, J. (eds.) (2011): *Handbook of local and regional development* London and New York, Routledge.

- PREGI, L.–NOVOTNÝ, L. (2019): Selective migration of population in functional urban regions of Slovakia *Journal of Maps* 15 (1): 94–102.
<https://doi.org/10.1080/17445647.2019.1661880>
- PREGI, L.–NOVOTNÝ, L. (2022): Impact of migration and natural reproduction on the development of the Slovak–Hungarian ethnic boundary in eastern Slovakia, 1991–2018 *Regional Statistics* 12 (1): 77–103. <https://doi.org/10.15196/RS120102>
- RÁCZ, SZ. (2019): Development processes of regional centres in Central and Southeast Europe – from state socialism to dependent market economies *DETUROPE: The Central European Journal of Regional Development and Tourism* 11 (2): 92–100.
<https://doi.org/10.32725/det.2019.017>
- RÁCZ, SZ. (2022): Közép- és Délkelet-Európa az ezredforduló óta. In: NEMES-NAGY, J.–PÁLNÉ KOVÁCS, I. (eds.): *A regionalizmus: az elmélettől a gyakorlatig: Illés Ivánra emlékezve 80. születésnapja alkalmából* pp. 59–71., IDRResearch Kft; Publikon, Pécs.
- RÁCZ, SZ.–EGYED, I. (2023): From the “West of the East” to the “East of the West”: the post-socialist economic and structural transition of Central and South-Eastern Europe *DETUROPE: The Central European Journal of Regional Development and Tourism* 15 (2): 9–27. <https://doi.org/10.32725/det.2023.010>
- RECHNITZER, J. (1993): *Szétszakadás vagy felzárkózás. A térszerkezetet alakító innovációk* MTA Regionális Kutatások Központja, Győr.
- RECHNITZER, J.–SMAHÓ, M. (szerk.) (2012): *Járműipar és regionális versenyképesség. Nyugat- és Közép-Dunántúl a kelet-közép-európai térségben* Széchenyi University Press, Győr.
- RECHNITZER, J.–BERKES, J. (szerk.) (2021): *Nagyvárosok Magyarországon* Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- SCOTT, J. W. (2012). European politics of borders, border symbolism and cross-border cooperation. In: WILSON, T. M.–DONNAN, H. (eds.): *A companion to border studies* pp. 83–99., Wiley-Blackwell, Chichester.
- SISKÁNÉ SZILASI, B.–HALÁSZ, L.–GÁL-SZABÓ, L. (2017): A magyar fiatalok erősödő kivándorlási szándékának kiváltó okai és jellemzői *Tér és Társadalom* 31 (4): 131–147.
<https://doi.org/10.17649/TET.31.4.2885>
- SOHN, C. (2014): Modelling cross-border integration: the role of borders as a resource *Geopolitics* 19 (3): 587–608. <https://doi.org/10.1080/14650045.2014.913029>
- STAWARZ, N.–ROSENBAUM-FELDBRÜGGE, M.–SANDER, N.–SULAK, H.–KNOBLOCH, V. (2022): The impact of the Covid-19 pandemic on internal migration in Germany: a descriptive analysis *Population, Space and Place* 28 (6): 1–11.
<https://doi.org/10.1002/psp.2566>
- STROCKMEIJER, A.–DE BEER, P.–DAGEVOS, J. (2019): Should I stay or should I go? What we can learn from working patterns of Central and Eastern European labour migrants about the nature of present-day migration *Journal of Ethnic and Migration Studies* 45 (13): 2430–2446. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1562326>
- SZILÁGYI, D.–UZZOLI, A. (2013): Az egészséggyenlőtlenségek területi alakulása az 1990 utáni válságok idején Magyarországon *Területi Statisztika* 53 (2): 130–147.
- TAGAI, G.–BERNARD, J.–ŠIMON, M.–KOÓS, B. (2018): Two faces of peripherality: labour markets, poverty, and population dynamics in Hungary and Czechia *Regional Statistics* 8 (2): 19–45. <http://dx.doi.org/10.15196/RS080204>

- TAGAI, G.–LENNERT, J. (2023): A magyarországi demográfiai válság nyomában – a népességfogyás aktuális kérdései szélesebb kitekintésben. In: KOÓS, B. (szerk.): *Területi folyamatok Magyarországon 2021–2023. Területi riport (2)*. pp. 12–40., HUNREN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest.
- THATCHER, M.–SERVENT, A. R.–ZGAGA, T.–CECCARELLI, S. (2021): *Culture as a means of European integration and cross-border cooperation. An analysis of the cooperation between Italy and Austria* SCEUS Salzburg and LUISS University.
- TÓTH, G.–KINCSES, Á.–KOVÁCS, M. (2024): A termékenység térbelisége Magyarországon, 2021 *Területi Statisztika* 64 (1): 30–50. <https://doi.org/10.15196/TS640102>
- TÓTH, G.–NAGY, Z. (2013): Elterő vagy azonos fejlődési pályák? A hazai nagyvárosok és térségek összehasonlító vizsgálata *Területi Statisztika* 53 (6): 593–612.
- UBAREVIČIENĖ, R.–VAN HAM, M.–BURNEIKA, D. (2016): Shrinking regions in a shrinking country: The geography of population decline in Lithuania 2001–2011 *Urban Studies Research* 6 (1):1–18. <https://doi.org/10.1155/2016/5395379>
- UHLJÁR, P. (2024): A gyermekvállalás térszerkezeti mintázatai és szélsőségei az Európai Unióban, 2010–2020 *Területi Statisztika* 64 (4): 467–488. <https://doi.org/10.15196/TS640403>
- WALLERSTEIN, I. M. (1974): *The modern world-system* Academic Press, New York.
- WĘCŁAWOWICZ, G.–DEGÓRSKI, M.–KOMORNICKI, T.–BAŃSKI, J.–ŚLESZYŃSKI, P.–WIĘCKOWSKI, M. (2009): Study of spatial developments in the Polish–German border region. In: STRUBELT, W. (ed.): *Guiding principles for spatial development in Germany* pp. 1–32., Springer, Berlin–Heidelberg.

INTERNETES FORRÁSOK

- BRAKMAN, S.–GARRETSSEN, H.–VAN MARREWIJK, C.–OUMER, A. (2011): The positive border effect of EU Integration *CE Sifo Working Paper Series* No. 3335. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1756679> (letöltve: 2024. május)
- EUROPEAN COMMISSION [EC] (2024): *Ninth report on economic, social and territorial cohesion*. https://ec.europa.eu/regional_policy/information-sources/cohesion-report_en (letöltve: 2024. május)
- EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETE [ENSZ] (2023): *World population prospects*. <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/> (letöltve: 2023. szeptember)
- EUROSTAT (2024a): *Demography of Europe – 2024 edition* Eurostat, Luxembourg. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2024#about-publication> (letöltve: 2024. június)
- EUROSTAT (2024b): *Territorial typologies manual – urban-rural typology*. [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Territorial typologies manual - urban-rural typology#Classes for the typology and their conditions](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Territorial_typologies_manual_-_urban-rural_typology#Classes_for_the_typology_and_their_conditions) (letöltve: 2024. május)

- INTERREG CENTRAL EUROPE (2022): *Interreg Central Europe programme 2021–2027*.
<https://www.interreg-central.eu/wp-content/uploads/2023/01/Interreg-CENTRAL-EUROPE-Programme-2021-27-8.zip> (letöltve: 2023. február)
- KINCSES, Á. (2015): *A nemzetközi vándorlás Magyarországon és a Kárpát-medence magyar vándorlás hálózatai a 21. század elején* KSH Műhelytanulmányok 8.
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/muhelytanulmanyok8.pdf>
(letöltve: 2022. június)
- KONSZENZUS ALAPÍTVÁNY BUDAPESTI SZERVEZETE (2018): *„Határ menti munkaerőpiaci kutatások és tanulmányok” Románia és Magyarország közös határ menti térsége*.
https://eures.munka.hu/Documents/eureshun_hatarmenti_romania2018.pdf
(letöltve: 2020. május)
- PÁLNÉ KOVÁCS, I. (2014): *Jó kormányzás és decentralizáció* Székfoglaló előadások a Magyar Tudományos Akadémián. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
https://real-eod.mtak.hu/9774/1/Palne_PRESS.pdf (letöltve: 2020. május)

ADATBÁZISOK

- [1] EUROSTAT: *demo_r_gind3*. https://doi.org/10.2908/DEMO_R_GIND3
(letöltve: 2024. szeptember)
- [2] EUROSTAT: *nama_10r_3gdp*. https://doi.org/10.2908/NAMA_10R_3GDP
(letöltve: 2024. szeptember)
- [3] EUROSTAT: *tps00019*. <https://doi.org/10.2908/TPS00019> (letöltve: 2024. szeptember)